

Birlik, Gültekin K. (2020). "İstanbul Hükümetlerinin Bursa'da Millî Mücadele'yi Önleme Girişimleri". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 21, S. 39, s. 1059-1108.

DOI: 10.21550/sosbilder.658195

Araştırma Makalesi

İSTANBUL HÜKÜMETLERİNİN BURSA'DA MİLLİ MÜCADELE'Yİ ÖNLEME GİRİŞİMLERİ

Gültekin K. BİRLİK*

Gönderim Tarihi: Aralık 2019

Kabul Tarihi: Mart 2020

ÖZET

Hem İstanbul'a yakın olması hem de çok sayıda Padişah taraftarının bulunması nedeniyle, başlangıçta Bursalılar İstanbul hükümetlerinin etkisi altında kalmış, Milli Mücadele'ye ise mesafeli olmuştur. Albay Bekir Sami (Günsav) Bey'in Haziran 1919'da Bursa'ya gelişiyle birlikte, bir yandan İstanbul hükümetinin etkisi sınırlandırılırken, diğer yandan Milli Mücadele yönünde çalışmalar başlatıldı. İstanbul hükümeti bölgedeki Milli Mücadele'yi ortadan kaldırmak için, Şubat 1920'de İkinci Anzavur İsyanı'nı başlattı. Bu isyanda İngilizler de etkili oldu. İstanbul hükümeti uyguladığı etkin propagandayla Bigalı ve Gönenlilerin çoğunluğunun isyana katılmasını sağladığı gibi, isyani bastırmak için toplanan birliklerde firarlara da neden oldu. Anzavur Biga, Gönen ve Bandırma'yı ele geçirdikten sonra Bursa'ya ilerlerken, Milli Mücadele liderlerinin öldürülmesi gerektiğini açıklayan İstanbul fetvası 10 Nisan 1920'de yayınlandı. Anadolu'da karşı fetva yayınlansa da, fetva özellikle erleri etkiledi ve silahlarını isyancılara bırakarak, dağılmalarına neden oldu. Ancak, Bursa'da alınan tedbirlerle, Anzavur İsyanı bastırılarak İstanbul hükümetinin tehdidi ortadan kaldırıldı ve Bursa'nın Milli Mücadele safında kalması sağlandı.

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele, İstanbul Hükümetleri, Anzavur İsyanı, İstanbul Fetvası

* Doç. Dr., Atılım Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Ortak Dersler Bölümü, gultekin.birlik@atilim.edu.tr

Attempts of the İstanbul Governments to Prevent National Liberation in Bursa

ABSTRACT

Due to both being near İstanbul and the fact that there were many supporters of the Sultan, the local people of Bursa remained under the influence of İstanbul governments and remained aloof to the National Liberation. With Colonel Bekir Sami (Günsav) Bey's arrival in Bursa in June 1919, on the one hand, the influence of the İstanbul government decreased and on the other hand, activities towards the National Liberation started. To abolish the National Liberation in the region, the İstanbul government started II. Anzavur Revolt. In this Revolt, the English were effective. The İstanbul government with its efficient campaign made the local people of Biga and Gönen join the Revolt, and caused some dissolution in the troops that gathered to suppress the Revolt. After capturing Biga, Gönen and Bandırma, while Anzavur was moving towards Bursa, a fatwa declaring that the leaders of the National Liberation should be killed was issued on 10 April 1920. Despite the counter fatwa which was issued in Anatolia, the İstanbul fatwa was effective particularly on the soldiers and caused them to leave their weapons to the insurgents. With the measures taken in Bursa, Anzavur Revolt was suppressed thus the İstanbul government's threat was evaded and Bursa was made to join the National Liberation.

Key words: *Mustafa Kemal Pasha, National Liberation, İstanbul Government, Anzavur Revolt, the İstanbul Fatwa*

Giriş

Bilindiği gibi, İstanbul hükümetleri Anadolu'da başlayan Milli Mücadele'ye karşı çıkmış ve engellemeye çalışmıştır. İstanbul hükümetleri, 16 Mart 1920'deki İstanbul'un işgali sonrasında, özellikle Ankara'da Meclisin toplanmasına engel olmak istemiştir. Bu amaçla Anadolu'da çeşitli isyanlar çıkartıldığı gibi, Milli Mücadele'ye ve liderlerine karşı hükümet tarafından bildiri, şeyhülislam tarafından da fetva yayınlanmıştır. Ayrıca, Milli Mücadele'ye karşı etkili bir propaganda da uygulanmıştır.

Bununla birlikte, İstanbul hükümetlerinin halk üzerindeki etkisinin ne olduğu, Milli Mücadele'yi önlemek için aldığı bu tedbirlerin halkta nasıl bir etki yarattığı, benzer şekilde Milli Mücadele için yapılan çalışmaların ve alınan karşı tedbirlerin halk üzerindeki etkisi, İstanbul hükümetlerinin aldığı tedbirleri ne oranda önlediği konuları hakkında karşılaştırmalı olarak yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmayla, eksikliği dolduracak şekilde, İstanbul hükümetleri ile Milli Mücadele taraftarları arasındaki mücadelenin nasıl yaşandığının kronolojik olarak karşılaştırılmalı bir şekilde ortaya konulması amaçlanmıştır.

Milli Mücadele başlarken, coğrafi konumu nedeniyle Bursa'nın önem kazandığı görülmektedir. İstanbul ve Çanakkale'nin itilaf devletlerince işgal altında tutulduğu dikkate alındığında, İstanbul hükümetlerinin Anadolu'yu etkilemesi ve yönlendirmesi, Milli Mücadele taraftarlarının da benzer bir şekilde İstanbul'u ve Trakya'yı etkilemesi için Bursa'nın tek yer olduğu, bu nedenle Bursa'nın kontrol altında tutulmasının gerekli olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Bunun yanı sıra, İstanbul hükümetlerinin Milli Mücadele'ye karşı aldığı tedbirler olan isyan çıkartmak, hükümet bildirisini ile fetva yayınlamak ve propaganda yapmak girişimlerinin tümü Bursa'da uygulandığından, bu tedbirlerin ve karşı tedbirlerin sonuçlarının izlenmesi açılarından da Bursa özel bir öneme sahiptir. Bu nedenle, çalışma konusunun araştırma sorularını oluşturan, İstanbul hükümetlerinin engelleme girişimlerinin Milli Mücadele'yi nasıl etkilediği, Milli Mücadele'nin başlatılması için neler yapıldığı ve İstanbul hükümetlerinin girişimlerine karşı hangi tedbirlerin alındığı hususlarının kronolojik olarak karşılaştırılabilmesi için Bursa iyi bir örnek oluşturmaktadır. Hem coğrafi konumu, hem de karşılıklı mücadeleye sahne olması nedeniyle, araştırılacak yer olarak Bursa seçilmiştir.

Çalışmanın kapsamına, İstanbul hükümetlerinin Bursa üzerindeki etkisi, Bursa'da İstanbul hükümetlerinin etkinliğinin azaltılması için Milli Mücadele yönünde yapılan çalışmalar, İstanbul hükümetlerinin propaganda, Anzavur İsyanı ve İstanbul Fetvası ile Milli Mücadele'yi engelleme çalışmaları, isyanın ve fetvanın bölge hakkında ve askeri birliklerde yarattığı etki ile İstanbul hükümetlerinin girişimlerine karşı alınan tedbirler konuları dâhil edilmiştir.

Çalışmada yöntem olarak, çalışmanın sorunsalını oluşturan İstanbul hükümetleri ile Milli Mücadele taraftarlarının mücadelesini kronolojik olarak karşılaştırabilmek için, değişik kaynaklardaki bilgiler sistematik olarak incelemiş, analiz ve sentez edilmiştir. Bu süreçte arşiv belgeleri de dikkate alınmıştır. Ayrıca, İngiliz Yüksek Komiserliğinin, çalışma kapsamındaki konular hakkındaki görüş ve değerlendirmeleri de incelenmiş, mücadelenin İngiltere açısından nasıl görüldüğü konusu araştırılmıştır.

İstanbul hükümetlerinin Bursa'daki etkisini incelemeye başlamadan önce, Bursa bölgesindeki nüfus yapısının nasıl olduğunun ortaya konulması yararlı olacaktır. 1831 nüfus sayımına göre, Kuzeybatı Anadolu Bölgesi'nde yok denecek kadar azınlık bulunmaktaydı. Bölgenin Türk nüfusunda 1851'e kadar önemli bir değişiklik olmamıştır. Ancak Tanzimat Döneminin getirdiği serbestlik ve uygulanan Osmanlılık siyasetiyle, Rumlar bu bölgeye göç etmeye başlamıştır. Bunun yanı sıra, kaybedilen Osmanlı topraklarından gelen Müslüman Türk nüfusu da bu bölgede iskân edilmiştir. Kırım buhranından sonra kaybedilen imparatorluk topraklarından göç eden Müslüman Türklerin yerleştirildikleri önemli yerlerden biri de Kuzeybatı Anadolu Bölgesi olmuştur. 1851-1855 yılları arasında göç eden Kırım Türkleri ile 1855-1864 yılları arasında Kafkasya'dan göç eden Çerkez ve Abazalar da bu bölgeye yerleştirilmiştir.

1914 nüfus sayımına göre, Ayvalık gibi bir iki merkez dışında, Türk nüfusu azınlık nüfusuna göre büyük bir üstünlüğe sahiptir. Bu sayıma göre, Bursa Vilayetinde¹ 474.114 Müslüman nüfusuna karşılık 74.927 Rum, 58.921 Ermeni ve 4.126 Yahudi bulunmaktaydı. Bursa şehir merkezinde ise 111.301 Müslüman, 24.048 Rum, 6.433 Ermeni ve 3.687 Yahudi yaşamaktaydı (Sofuoğlu 1994: 14-17). 1914 sayımı böyle olmakla birlikte, Bursa'daki 56'ncı Tümen Yaveri Yüzbaşı Selahattin Bey, Milli Mücadele'nin başlarında Bursa'daki Rum nüfusunun Türk nüfusundan daha fazla olduğunu belirtmiştir (Selçuk 1995: 147).

Ekonomik faaliyetler açısından, bölgedeki Rumlar ve Ermeniler ticaret başta olmak üzere zanaat ve ziraat, Yahudiler ise ticaret ve sarraflık yapmaktaydı. Türklerin % 95'i çiftçilikle, geri kalanları ise ticaretle uğraşmaktaydı (Sofuoğlu 1994: 19). Bursa'nın ekonomisi Rum, Ermeni ve Yahudilerin hâkimiyetindeydi. Türkler ise hamallık, arabacılık gibi işleri yapabilir, en cesur olanları ise ancak bakkal olabilirdi (Yüceer 2005: 5, 6).

1. İstanbul Hükümetlerinin ve Milli Mücadele Taraftarlarının Bursa'da Kontrolü Sağlama Çalışmaları

a. İstanbul Hükümetlerinin Bursa'daki Etkisi

Başlarken, İstanbul hükümetlerinin Bursa'daki etkisinin ve Bursalıların Milli Mücadele'ye olan yaklaşımının nasıl olduğu konularının ortaya konulması gereklidir. Milli Mücadele yıllarında Bursa adeta İstanbul'un bir mahallesi durumunda idi. Bursa'dan her gün vapurla İstanbul'a gidilip gelinebiliyordu (Selçuk 1995: 147). Bursa'nın İstanbul'a hem yakın hem de ucuz olması, ayrıca öteden beri mutaassip

---

¹ 1867 Vilayet Nizamnamesine göre Hüdavendigâr Vilayetine Bursa, Ertuğrul (Bilecik), Kütahya, Afyonkarahisar, Karesi (Balıkesir) sancakları bağlıydı. Ancak daha sonra sancaklardan bazılarının vilayetle ilişkisi kaldırılmıştır (Sofuoğlu 1994: 11).

olarak bilinmesi nedenleriyle, İstanbul'dan pek çok memur ve subay emeklisi Bursa'ya gelip yerleşmişti (Ünal 1994: 338). Son yıllarda Bursa'ya yerleşen memur ve subay emeklileri ile padişah taraftarlarının sayısı oldukça fazla olduğundan, Bursalılar üzerindeki etkisi de küçümsenmeyecek ölçüdeydi (Türk İstiklal Harbi 1991: 278).

Bunun yanı sıra Bursa vilayetinde sarayla (evlilik yoluyla) akrabalığı veya bağı olanlar bulunduğu gibi, Damat Ferit Paşa ve taraftarlarının etkisi altında kalmış kişiler de önemli bir miktar oluşturmaktaydı. Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, bu kişilerin hain olmadığını, çoğunluğunun iç ve dış düşmanların entrikalarına kurban olmuş saf ve masum kişiler olduğunu, Hürriyet ve İtilaf Fırkasının bu insanları kandırdığını, gizli servislerin de bu amaçla para yardımı yaptığını belirtmiştir (Cebesoy 1953: 352).

Milli Mücadele başlarken Bursa ve çevre halkı, çok yakın olan İstanbul'dan yapılan olumsuz propagandanın tesiri altında kalmıştır (Apak 1990: 190). Yakın olan İstanbul'a rahatça gidip geldikleri için, İstanbul Bursalıları etkisi altına almıştır. Bu nedenle başlangıçta Bursalıların Milli Mücadele'ye sempaticileri, Aydın veya Balıkesir'de olduğu kadar değildir (Türk İstiklal Harbi 1991: 278). 56'ncı Tümen Kurmay Başkanı Yarbay Rahmi (Apak) Bey'e göre, mutaassıp olan Bursa, emekli ve gayri memnun memurlar ile hacılar, hocalar ve softalarla dolu olduğundan, Milli Mücadele'nin aleyhindeydi (Apak 127). 56'ncı Tümen Yaveri Yüzbaşı Selahattin Bey'e göre de Bursa, Hürriyet ve İtilaf Fırkası taraftarları ile İngiliz muhiplerce kontrol altına alınmıştı (Selçuk 1995: 147).

Bursa'nın Milli Mücadele'ye olan yaklaşımında, İstanbul hükümetlerinin atadığı valilerin de büyük bir etkisi olmuştur. Mondros Mütarekesi imzalandığı sırada Bursa'da Ebubekir Hazım (Tepeyran) Bey vali olarak bulunuyordu (Sofuoğlu 1994: 11). Ebubekir Hazım Bey, valiliği döneminde imkânlar ölçüsünde Kuvayı Milliye'ye hizmet

ettiğini belirtmiştir (Tepeyran 1982: 30, 31). Bununla birlikte onun zamanında, birkaç subayın komutasında bir İngiliz birliği Bursa'ya gelmiştir (Eğilmez 1980: 198). 1'inci Damat Ferit Paşa Hükümeti zamanında ise, Gümülcineli İsmail Bey 11 Mart 1919'da vali olarak atanmıştır (Sofuoğlu 1994: 11). Hürriyet ve İtilaf Fırkasının kurucularından olan Gümülcineli İsmail Bey, bir taraftan Milli Mücadele taraftarlarını Bursa'dan sürerken, diğer taraftan Milli Mücadele'yi destekleyen yerel basını da baskı altına almıştır. Bu dönemde Bursalıların tutumunu etkileyen önemli bir gelişme de, halkı sükûnete, kanunlara ve hükümete itaate davet etmek için oluşturulan iki Nasihat Heyetinden biri olan, Şehzade Abdurrahim Efendi başkanlığındaki Heyetin, 20-22 Nisan tarihleri arasında Bursa'daki faaliyetleri olmuştur (Sofuoğlu 2003: 53, 54).

Gümülcineli İsmail Bey, kendisine verilen listedekileri tutuklayıp Bursa'dan sürdüğü için, Bursa'da hiç kimse kendisini güven içinde hissetmemiştir (Eğilmez 1980: 199). Gümülcineli İsmail Bey, Birinci Dünya Savaşında sürülen Ermeni ve Rumları geri getirttiği gibi, Hristiyanlara zulüm yaptığı gerekçesiyle pek çok Türk'ü de tutuklatmıştır. Savaş yıllarında Bursa valiliği yapmış olan Osman Bey ile Ziya Şakir Bey de tutuklananlar arasında yer almıştır. Bu dönemde, Ermeni ve Rum kulüpleriyle birlikte Hürriyet ve İtilaf Fırkasının 72 tane şubesi açılmıştır. Onun döneminde her yerde çeteler ortaya çıkmış, köyler ve kasabalar kadar, Bursa'da da soygunlar olağan bir hale gelmiştir. Ahlaksızlık gibi sebeplerle devlet görevlerinden ve ordudan atılan kişileri kaymakam, bucak müdürü gibi görevlere atarken, İzmir İşgali sonrasında gelen erlere ve subaylara her türlü hakareti reva görmüştür (Selçuk 1995: 80, 81).

Gümülcineli İsmail Bey benzer şekilde, Birinci Dünya Savaşından dönen askerleri de horlarken, yobazları, medreselileri ve asker kaçaklarını korumuş, onlara iş vermiştir. Onun zamanında, cepheden dönen öğrenciler İzmir'de Yunan ordusuna karşı savaşmak

için gönüllü olarak örgütlendiğinde, Bursa müftüsü durumu İstanbul'a bildirmiş ve gönüllü birlik dağıtılmıştır (Eğilmez 1980: 14, 200). Gümülcineli İsmail Bey, gerek yarattığı olaylar, gerekse yaptığı eylemlerle ünlenen Albay Bekir Sami (Günsav) Bey'in² Bursa'ya geleceğini duyması üzerine, Bekir Sami Bey'e hakaretler içeren bir telgraf çekerek, İstanbul'a kaçmıştır (Selçuk 1995: 81).

Mütareke Döneminde Bursa'da valilik yapan diğer bir kişi de, Ağustos 1919'da bu göreve atanan Nemrut Mustafa olmuştur. Nemrut Mustafa'nın, yanında getirdiği Ahmet Anzavur aracılığıyla, bölgede bir ayaklanma kışkırtacağı, Albay Bekir Sami Bey'i öldürteceği ve büyük olaylar çıkartarak yabancı devletlerin müdahalesini sağlayacağı yönünde istihbarat bulunmaktaydı (Selçuk 1995: 85). Sonradan yüksek mahkeme başkanı olan Nemrut Mustafa, İstanbul hükümetinin ve İngilizlerin maşası olarak, Milli Mücadele'ye karşı bir tutum içinde yer almıştır (Eğilmez 1980: 25, 26; Selçuk 1995: 85). Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas'tan gönderdiği, "*Mustafa Paşa'nın kötülük yapmasına meydan verilmemesi*" yönündeki yazısı sonrasında, Albay Bekir Sami Bey 3 Ekim 1919'da validen Bursa'yı derhal terk etmesini istemiş ve aynı gün Mustafa Paşa'nın İstanbul'a gönderildiğini açıklayan bir beyanname yayınlamıştır (Yüceer 2001: 20). Bu gelişme üzerine Anzavur da Bursa'dan ayrılarak İstanbul'a hareket etmiştir (Sofuoğlu 2003: 56).

---

² 20 Mayıs 1919'da 56'ncı Tümen Komutanlığına ve 17'nci Kolordu Komutan Vekilliğine atanan Albay Bekir Sami Bey, önce 17'nci Kolordunun birliklerini toparlamak amacıyla Salihli ve Uşak bölgelerinde faaliyette bulunmuştur (Yüceer 2001: 35, 36). Bekir Sami Bey bu dönemde Yunan işgaline karşı direniş başlatmış, Yunan ordusu lehine faaliyette bulunan Alaşehir'deki dört hocayı tabancasıyla vururken, Eşme'de de dört Rum'u idam etmiştir (Selçuk 1995: 67-69).

b. Bursa'da Milli Mücadele Yönünde Yapılan Çalışmalar

Ortaya konulması gerekli olan diğer bir konu da Bursa bölgesindeki askeri birliklerin durumu ve komutanlarının Milli Mücadele'ye olan yaklaşımlarıdır. Bandırma'daki 14'üncü Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa'ya Balıkesir'deki 61'inci Tümen Komutanı Albay Kazım (Özalp) Bey ile Bursa'daki 56'ncı Tümen Komutanı Albay Bekir Sami Bey bağlıydı. Yusuf İzzet Paşa'nın Milli Mücadele'ye yaklaşımı başlangıçta belirsizdi. Albay Kazım Bey başlangıçta olumlu bir cevap vermemişse de, kısa bir süre içinde 14'üncü Kolorduyla irtibatını keseceğine ve milli kuvvetlere tabi olacağına kesin gözüyle bakılıyordu. Albay Bekir Sami Bey ise tamamen Milli Mücadele'ye bağlıydı. Yusuf İzzet Paşa'nın emirlerini dinlemiyor ve İstanbul ile telgraf görüşmesine engel oluyordu. Yusuf İzzet Paşa bu nedenle, yalnızca 61'inci Tümenin kendisine bağlı olduğunu ilan etmiş, Balıkesir'deki Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin, Heyet-i Milliye ile ilişkisini kesmiştir (Cebesoy 1953: 342, 343).

Albay Bekir Sami Bey 27 Haziran 1919'da Bursa'da göreve başlamıştır (Selçuk 1995: 79). Bekir Sami Bey'in komutasına verilen birlik, İzmir'de Yunan kuvvetlerine direniş göstermeden tutsak edilen ve Yunan gemileri ile Mudanya'ya taşınan iki alaydan oluşmaktaydı (Atatürk 1973: 344). Mustafa Kemal Paşa, Temmuz 1919 ortasında Bekir Sami Bey ile güvenli bir şekilde muharebeye başlamıştır (Yüceer 2001: 31). Aralık 1919'da 61'inci Tümeneye yardım için 25 subay takviye gönderdikten sonra, 56'ncı Tümenin iki alayı kısmen yeniden teşkilatlandırılmıştır. 173'üncü ve 174'üncü Alayın altı taburu olması gerekirken, o tarihte ancak üç taburu kurulabilmiştir (Türk İstiklal Harbi 1965: 212).

Albay Bekir Sami Bey'in Bursa'daki varlığıyla gerek harekâtın, gerekse bölge halkının idaresinde daha etkili olunacağı³ düşünülmüştür (Türk İstiklal Harbi 1991: 283). Bekir Sami Bey Bursa'ya geldikten sonra bitkin, yılgın ve korkmuş olan halkı canlandırmaya çabalamıştır (Selçuk 1995: 82). Bursa'ya gelişiyle birlikte halkı Milli Mücadele'ye katılmaya, her cuma camilerde yapılan konuşmalarla ulusal sorunlar hakkında aydınlatmaya çalışmıştır. Bu çabalar sonucunda Milli Mücadele yönünde örgütlenme faaliyetlerine başlanmış, Bursalıların bir kısmının desteği sağlanmıştır (Yüceer 2001: 37, 38, 40). Ermeni tehciri ile ilgili olarak tutuklananlar serbest bırakılırken, Ermenilere verilen mallar alınıp sahiplerine verilmiş, Hürriyet ve İtilaf Fırkasının şubeleri kapatılmaya başlanmıştır. Askeri birlikler ile milli kuvvetler düzenlenmeye, eksiklikleri giderilmeye çalışılmıştır. Bütün bunlar halkın maneviyatını yükseltirken, Bekir Sami Bey'in de bütün gücü elinde toplamasını sağlamıştır (Selçuk 1995: 82).

O dönemde, Albay Bekir Sami Bey'i İstanbul hükümetine bağlamak için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Fransız General Franchet D'Esperey ve Padişah adına pek çok kişi bazen tehdit, bazen de ikna yoluyla Bekir Sami Bey'i yanlarına çekmeye çalışmıştır. Padişah adına Bursa'ya gelip Bekir Sami Bey ile görüşen Reşit Bey,⁴ Padişahın ne isterse vereceğini, ancak tek şartının, "*Padişahı kandıran*"

---

³ Albay Bekir Sami Bey, 21 Mayıs 1919'da Bandırma'ya çıktığında, her tarafın Yunan bayraklarıyla ve zafer taklarıyla süslendiğini görmüştü. Bekir Sami Bey derhal askeri ve mülki görevlileri çağırarak, bayrakları ve takları söktürmüştür. Halkı direnişe çağırarak için camide şu konuşmayı yapmıştır: "Müslümanlar.. haydi silah başına. Bugün ne hükümet, ne devlet kalmıştır. Devlet de sizsiniz, hükümet de sizsiniz. Ya düşmanları öldüreceğiz bu vatan bize kalacak, ya biz öleceğiz..." Bekir Sami Bey Ege Bölgesi'nde her gittiği yerde bu yönde çaba göstermiştir (Selçuk 1995: 38-41).

⁴ Hariciye Vekili (İçişleri Bakanı) olan Reşit Bey, İngiliz belgelerine göre, İngiliz Yüksek Komiserliği ile iyi ilişkiler içinde olmuştur. Osmanlı Devleti için İngiliz desteğinin faydalı olacağını savunmuştur (British Documents of Foreign Affairs 1985: 309).

Mustafa Kemal Paşa'yı tanımamak olduğunu söylemiştir. Bunun karşılığında Albay Bekir Sami Bey bir hafta içinde paşa olacak, bir hafta sonra da ferik (korgeneral) rütbesiyle Anadolu'daki kuvvetlerin komutanı yapılacaktır. Ayrıca kendisine, 20.000 İngiliz altını da verilecekti. Bekir Sami Bey ise bu teklifi kabul etmemiş, davanın sonuna kadar Mustafa Kemal Paşa'ya tabi olacağına söz verdiğini söylemiştir (Selçuk 1995: 94, 95).

Sivas Kongresinden sonra kurulmaya başlanılan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, Konya ve Yozgat gibi Bursa'da da pek itibar görmemişti. 14'üncü Kolordu bölgesinde (Bursa ve Balıkesir bölgesinde) Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin teşkilatlanarak faaliyete geçmesi⁵ Albay Bekir Sami Bey zamanında ve onun müdahalesiyle mümkün olmuştur (Türk İstiklal Harbi 1964: 18). Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Bursa Vilayet Heyet-i Merkezi 5 Ekim 1919'da, ilçelerden Kirmasti (Mustafa Kemal Paşa) İdare Heyeti 7 Ekim 1919'da, Orhaneli İdare Heyeti Kasım 1919 ortalarında kurulmuş, Karacabey'de ise o tarihlerde henüz bir teşkilat oluşturulamamıştır (Türk İstiklal Harbi 1964: 17). Mustafa Kemal Paşa 11 Ekim 1919'da Bekir Sami Bey'e gönderdiği telgrafla, Müdafaa-i Hukuk Nizamnamesi gereğince, Bursa'da heyet-i merkeziyenin nahiyelere varıncaya kadar bütün vilayette örgütlemesini, halkın değer verdiği kişilerin seçilerek, Bursalıları bilinçlendirmesini ve örgüte kazandırmasını istemiştir. Bekir Sami Bey verdiği cevapta, değerli kişilerden oluşturulan heyet-i merkeziyenin 10 Ekim'den itibaren faaliyete başladığını açıklamıştır (Yüceer 2001: 48, 49).

---

⁵ Bursa'da önce Reddi İlhak Cemiyeti oluşturulmuştu. Erzurumlu Salih Hoca'nın verdiği bilgiye göre, daha sonra bu cemiyet yerine Temmuz 1919'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur (Eğilmez 1980: 188-190). Ancak yukarıda değinildiği gibi, resmi yayınlarda Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kuruluş tarihi Ekim 1919 olarak belirtilmiştir.

Benzer şekilde, Bursa'da Kuvayı Milliye'yi de oluşturmak için çalışmalar başlatılmıştır. Önce Bursa'nın Çekirge bölgesi ile Apolyont Gölü arasındaki köyler 20 gün boyunca dolaşarak, Kuvayı Milliye için teşkilat oluşturulmaya çalışılmıştır. Daha sonra da Bursa'nın Doğu bölgesindeki köyler dolaşmış ve benzer çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar sırasında Hürriyet ve İtilaf Fırkası taraftarları, Kuvayı Milliye için çalışanların, “*dinsiz Bolşevik*” olduğu yönünde propaganda yapmıştır. Kuvayı Milliye'yi güçlendirmek için çetelerden de yararlanılmıştır. Bursa dağlarında o dönemde Kamber Çetesi, Aziz Çetesi, Kasapoğlu Çetesi ve Bilal Çetesi bulunmaktaydı. Başlarındakilerin idamla cezalandırıldığı bu çeteler, Kuvayı Milliye'nin kuruluşu sırasında dağdan inerek Kuvayı Milliye'ye katılmıştır (Eğilmez 1980: 20-24, 190). Bursa'daki Kuvayı Milliye'ye bu çetelerin yanı sıra, gönüllüler ile hapishaneden çıkartılanlar da katılmıştır. 1919 yılı sonlarında, Bursa Kuvayı Milliyesi artık adından söz ettirmeye başlamıştır. 20 Mayıs 1920'de Bursa'daki Kuvayı Milliye'nin mevcudu 87 subay, 321 er, 47 süvariye ulaşmıştır (Yüceer 2001: 53, 54, 57).

Albay Bekir Sami Bey Bursa'ya geldikten dört beş ay sonra duruma tamamen hakim olmuş, Gümölcineli İsmail Bey'in çeteleri dağıtılmış ve Bursa eşkıyalardan temizlenmiştir. Mustafa Kemal Paşa 9 Kasım 1919'da Sivas'tan gönderdiği telgrafta, Bursa'da güvenliğin sağlanmasından dolayı memnuniyetini bildirmiş, Bursa gibi nazik ve önemli bir yerde, üstün vasıflara sahip olan Bekir Sami Bey'in bulunmasından dolayı duyulan mutluluğu dile getirmiştir (Yüceer 2001: 38-39).

2. İstanbul Hükümetinin Anzavur İsyanı ve Propaganda ile Bursa Bölgesinde Milli Mücadele'yi Önleme Girişimi

Mustafa Kemal Paşa, Yunanlılara karşı savunma yapmak isteyen kuvvetlere, daha Yunanlılar taarruz etmeden önce, İstanbul hükümetinin

Anzavur'u arkalarından saldırttığını belirtmiştir.⁶ İstanbul hükümetlerinin Milli Mücadele'ye karşı giriştiği eylemlerin ilki isyan çıkartmak olmuştur. İstanbul hükümetleri Anadolu'da çeşitli isyanlar çıkartırken, Bursa yöresinde de Anzavur İsyanı'nı başlatmıştır. Albay Bekir Sami Bey Bursa'da İstanbul hükümetinin etkisini sınırlandırıp, Milli Mücadele'yi örgütlemeye başladıktan sonra, İstanbul hükümeti bölgede çıkarttığı Anzavur İsyanı'yla, Bursa'da tekrar hâkimiyet kurmak ve Milli Mücadele'yi etkisiz kılmak için girişimde bulunmuştur. Bu nedenle, Anzavur İsyanı'nın nasıl başlatıldığı konusunun ortaya konulması gereklidir.

a. Anzavur İsyanı'nın Başlatılması

14'üncü Kolordu bölgesinde yaşayan halkın büyük çoğunluğu Müslüman (Türk, Çerkez ve Arnavut) olmakla birlikte, aralarındaki bazı çıkar ayrılıkları bir takım gruplaşmalara yol açmış, zaman zaman iç düzeni bozacak olaylara neden olmuştu. O dönemde Müslümanlar arasında, şahsi ve mevzi de olsa bir takım geçimsizlikler bulunmaktaydı. Milli Mücadele'ye karşı İstanbul hükümetinin olumsuz tutumu ve çalışmalarına, İngilizlerin özellikle Biga Yarımadası civarındaki gizli faaliyetleri de eklenince, bölgedeki gayrimemnun kesimin isyan ettirilmesi sağlanmıştır (Türk İstiklal Harbi 1964: 18).

Anzavur İsyanı'nın başladığı 1919'da, bölgeye kargaşalık hakim olmuştur. Örneğin Nisan 1919'da, Karacabey'de asayiş bir türlü sağlanamamıştır. Yöneticilerin acz içinde bulunmaları ve nüfuzlarını kötüye kullanmaları karşısında, halk kaderine razı olmuş ve eşkıyaya karşı müsamahalı davranmıştır. Eylül 1919'da Karacabey'de Çerkezler ile Arnavutlar arasında günlerce süren çatışmalar yaşanmış, bu

---

⁶ Benzer bir şekilde, Hendek ve Düzce'de Halife Ordusunun ve İstanbul hükümetinin ayaklandırdıklarının, Yunan cephesinde kullanılabilecek olan 24'üncü Tümeni kandırarak dağıttığını ve komutanlarını şehit ettiğini de belirtmiştir (Atatürk 1973: 344, 345).

çatışmalar Kirmasti'ye de sıçramıştır. Ekim 1919'da, düşmanla işbirliği yapanların da kışkırtmalarıyla, asayişsizlik olayları daha da yaygınlaşmış ve şiddetlenmiştir (Mert 1992: 852, 853).

Anzavur Biga, Gönen ve Manyas civarındaki Çerkezler üzerinde sahip olduğu nüfuz⁷ göz önüne alınarak, Yunanlılara karşı savaşı millî kuvvetleri arkadan vurmak amacıyla, bu bölgeye gönderilmiştir (Türk İstiklal Harbi 1964: 18). İngilizlere göre, kendisi de bir Çerkez olan Anzavur'un, Bandırma ve Balıkesir bölgesindeki Çerkezler arasında çok sayıda destekçisi bulunmaktaydı. İstanbul'daki "Milliyetçi (Millî Mücadele)" karşıtlarının, kimine göre de Padişahın bizzat kendisinin desteğine sahipti (British Documents of Foreign Affairs Part 1985: 313). İsmet (İnönü) Paşa Anzavur'un, İstanbul hükümetlerinin politikasını uygulamak üzere aldığı vazifeye, nerede Yunanlılara karşı bir savunma kurulmuşsa veya Kuvayı Milliye oluşturulmuşsa, onlara taarruz etmek için harekete geçirildiğini açıklamıştır (İnönü 2006: 193, 194). Kazım (Özalp) Paşa da benzer bir şekilde, "*Halifenin Askerleri*" olarak isimlendirilen Anzavur'un amacının, millî kuvvetleri dağıtmak ve vatanın kapılarını düşmanlara açmak olduğunu belirtmiştir (Özalp 1988: 66, 67). Anzavur'un isyanlarında, Çanakkale Boğazı'nı elde bulundurmak, Çanakkale bölgesindeki İngiliz ve Fransız depolarını emniyet altına almak amacıyla, İngilizler de etkili olmuştur (İnönü 2006: 194).

Anzavur'un Susurluk bölgesinde 1 Ekim 1919 tarihinde başlattığı ilk isyan, 61'nci Tümen Komutanı Albay Kazım Bey'in kuvvetlerince 16 Kasım 1919'da bastırılmıştır. Takip harekâtına Çerkez

---

⁷ İsyân sırasında, Anzavur'u isteyerek veya zoraki bir şekilde destekleyen Bandırma, Biga, Gönen, Karacabey, Kirmasti, Manyas ve Susurluk'taki köylerin çoğu, Çerkezlerin yaşadıkları köylerdi (Mert 1992: 863). Anzavur'un yanında yer alanların çoğu Çerkez olmakla birlikte, bir kısmı Pomaklardan, bir kısmı da Manyas Türklerinden oluşmaktaydı (Eğilmez 1980: 191).

Ethem Bey'in kuvvetlerinin de katılmasına rağmen, Anzavur kaçmayı başarmıştır (Türk İstiklal Harbi 1964: 20-22, 27). İngiliz Yüksek Komiserinin İngiliz dışişleri bakanlığına isyanla ilgili olarak gönderdiği yazıda, Milli Mücadele karşıtlarının onayıyla, "Milliyetçilere" karşı hareketin, Anzavur'un liderliğinde Bursa ve Balıkesir bölgesinde başlatıldığını, ancak birkaç küçük başarıdan sonra Anzavur'un kuvvetlerinin dağıtıldığını yazmıştır (British Documents of Foreign Affairs Part 1985: 260).

16 Şubat ile 16 Nisan 1920 tarihleri arasındaki ikinci Anzavur İsyanı'nda, bölgedeki olayların yarattığı huzursuzluk ile birlikte İngilizler de etkili olmuştur. Halka rahatsızlık veren Pomak asıllı Kara Ahmet'in, Hamdi Bey⁸ tarafından tutuklanması sonrasında, Kara Ahmet'in yakın çevresindekiler, Akbaş cephaneliği baskını nedeniyle rahatsız olan, Karabiga ile Çanakkale bölgesindeki İngilizlerle temas kurmuştu. Bu olaydan sonra, Pomaklardan Gâvur İmam ile Çerkezlerden Şah İsmail önderliğinde toplanan silahlı kişiler 16 Şubat 1920'de Biga'yı ele geçirmiş, Anzavur da 17 Şubat'ta Biga'ya gelerek isyanın başına geçmiştir. İsyancılar Hamdi Bey'i şehit ederek Biga'ya gelen İngiliz subaylarına göstermiş, Şah İsmail bu İngiliz subaylarıyla birlikte Çanakkale'deki İngiliz karargâhına giderek, 5.000 İngiliz altını ile geri dönmüştür (Türk İstiklal Harbi 1964: 20-22, 27-30).

Anzavur Gönen'e geldiğinde, önceden hazırlanmış olan isyan birdenbire gelişmiş ve Gönen çevresine de yayılmıştır. İsyanın başladığı gün, Yunan kuvvetlerinin Aydın cephesinde taarruza geçmesi, iç ve dış

---

⁸ 26-27 Ocak 1920 gecesi, Gelibolu Yarımadası'nın Akbaş mevkiinde, Fransız askerlerinin koruması altındaki cephanelikteki silah, cephane ve makineli tüfekler (bunlar İngilizler tarafından ülke dışına çıkarılmak üzere o günlerde vapur getirilmişti) bir gece baskını ile Hamdi Bey komutasındaki birlik tarafından ele geçirilmiş, Anadolu kıyılarına taşınarak, araçlarla Biga yakınlarındaki Yenice'ye getirilmiştir (Türk İstiklal Harbi 1964: 27).

düşmanlar arasında sıkı bir irtibat olduğunu göstermiştir (Cebesoy 1953: 344). Anzavur, Akbaş'tan getirilen cephanelerin bulunduğu Yenice'ye saldırmış, ele geçireceği anlaşılınca, muhafız müfrezesince cephanelik havaya uçurulmuştur. Bu gelişme üzerine Bandırma'daki 14'üncü Kolordu Komutanlığınca, Çanakkale'deki jandarma taburunun isyana müdahale etmesi emredilmiştir. Ancak, İstanbul hükümetinin müdahalesiyle bu emir engellenmiş ve 23 Şubat 1920'de İstanbul'dan gönderilen emirle, jandarma taburunun olduğu yerde kalması istenmiştir. İstanbul hükümeti ayrıca, İstanbul'dan birçok subayı Anzavur'un birliklerine katılması için gönderdiği gibi para yardımında⁹ da bulunmuştur. İngilizlerin de yardımıyla, ayaklanma teşkilatının genişletilmesine çalışılmıştır (Türk İstiklal Harbi 1964: 30).

b. İstanbul Hükümetinin Propagandasının Bölgedeki Olumsuz Etkileri

Biga'da bulunan Anzavur'a karşı kullanılacak olan ve 2 Mart 1920'de Gönen'de toplanan takip birlikleri, Balıkesir Nizamiye Taburu, Akhisar Milli Süvari Müfrezesi, Soma Milli Taburu, Soma Milli Süvari ve Piyade Müfrezeleri, İvrindi Müfrezesi, 174'üncü Alaydan¹⁰ bir müfreme ile Bursa Milli Müfrezesinden toplam 72 subay ve 1252 erden oluşmaktaydı. 3-4 Mart 1920'de 14'üncü Kolordu Komutanlığınca, takip kuvvetlerine Anzavur'a karşı harekâta başlama emri verilmiştir. Harekâtın başladığı 4 Mart günü Nasihat Heyeti Biga'da halka gerekli telkinlerde bulunmuş, ancak halkın tutumunun olumsuz olduğu ve isyancılar yanında yer aldığı görülmüştür (Türk İstiklal Harbi 1964: 32, 33, 35). Daha sonra da benzer örnekleri görülecek olan halkın bu

---

⁹ İstanbul hükümeti, saraydan bir kadını Bursa'ya göndererek, Anzavur ile işbirliği yapılması halinde büyük paralar verileceği vaadinde bulunmuştur (Eğilmez 1980: 191).

¹⁰ Yarbay Rahmi Bey komutasında Bursa'dan gelen 174'üncü Alayda, 191 piyade, 25 süvari askeri bulunmaktaydı (Hülalü 1998: 59).

tutumuna, İstanbul hükümetlerinin propagandası neden olmuştur. Bununla birlikte, bölgede yaşayan halk arasındaki bazı sorunların varlığı ile İngilizlerin kışkırtmaları da, halkın bu yönde tutum sergilemesine katkı sağlamıştır. Anzavur yanındakilere ve halka, İngilizlerin yakında Bandırma ve Balıkesir'i uçaklarla bombalayacağını, İngiliz filosunun da kıyılarına gelerek kendilerine yardım edeceğini söylemişti. 5 Mart 1920'de bir İngiliz savaş gemisinin Bandırma'ya gelip demir atması, Anzavur'un İngilizlerle temas halinde olduğu şeklinde gösterilmiş, bu şekilde milli kuvvetleri yıldırma amaçlanmıştır (Türk İstiklal Harbi 1964: 34, 35).

Takep kuvvetleri komutanı Yarbay Süleyman Sabri Bey, 10 Mart'ta 14'üncü Kolordu Komutanlığına gönderdiği raporunda, iki gün süren çatışmalardan sonra Anzavur'un kaçtığını, ancak Bigalıların gerek kendilerinden gerekse asilerden hiç kimseyi istemediklerinin anlaşılması üzerine, takip harekâtına son verildiğini bildirmiştir. Takep kuvvetleri komutanı 12 Mart'ta da, Bursa'dan gelen piyade ve milis kuvvetlerinin, itaat ve inzibattan yoksun olduklarını ve çapulculuğa başvurduklarını, bu nedenle erlerin Bursa'ya geri gönderilmelerinin uygun olacağını 14'üncü Kolordu Komutanlığına yazmıştır.

12-13 Mart'ta, Biga'da bulunan Çanakkale jandarma tabur komutanı, Anzavur'un taarruz edeceği yönünde duyum alması üzerine yardım talep etmiş, Kolordu Komutanı 13 Mart'ta Biga'ya yardım için takip birliklerine gerekli emri vermişti. Ancak, 10 günden fazla bir süre Gönen ve civarında atıl bir vaziyette bekleyen ve hiçbir maksat gütmeyen takip kuvvetinde firar, kıtaların bazılarında da memnuniyetsizlik görülmeye başlanmıştır (Türk İstiklal Harbi 1964: 35). İstanbul hükümetlerinin propagandası sonucu takip kuvvetlerinde başlayan bu olumsuzluklar, ileriki günlerde daha da artarak devam etmiştir. Anzavur İsyanı'nın genişlemesinde halkın tutumu kadar, kıtalarda başlayan bu olumsuzluklar da etkili olmuştur.

15 Mart'ta Biga çevresinde çatışmalar tekrar başlamış, ancak Bigalıların silahla direnmesi ve köylerin Anzavur safında isyana katılması nedeniyle, dört gün sonra takip birlikleri Gönen'e geri çekilmiştir (Türk İstiklal Harbi 1964: 34-40; Hülagü 1998: 61). 174'üncü Alay Komutanı Yarbay Rahmi Bey 22 Mart'ta gönderdiği yazıda, Biga'dan Gönen'e döndükten sonra askerler arasında firarların artmaya başladığını bildirmiştir. Bu yazıda, Bursa Kuvayı Milliyesi'nden 10 kişinin, Balıkesir Nizamiye Taburundan 50 erin, Kirmasti Müfrezesi ile 172'nci Alaydan 77 erin, Nizamiye müfrezesinden de 55 kişinin silahlarıyla, Karaağaç ve Akhisar Milli Müfrezelerinin ise tüm erlerin silahlarıyla birlikte firar ettiğini açıklamıştır. 174'üncü Alaydan henüz firar olmamışsa da, Gönen'de fazla kalınması durumunda, 265 eri bulunan 174'üncü Alaydan da firarların başlayacağını belirtmiştir (Ünal 1994: 314).

Soma Milli Süvari ile Piyade Müfrezesinin ayrılmak istemesi üzerine silahları alınmıştır. Takip kuvvetleri komutanı 23 Mart'ta, Soma Milli Süvari ve Piyade Müfrezesinden hiç kimsenin kalmadığını, Akhisar, İvrindi ve Bursa Müfrezelerinden büyük oranda ayrılmalar yaşandığını, er mevcudunun 700'e, silah sayısının ise 600'e düştüğünü bildirmiştir. Balıkesir'den gelen kuvvetlerin de kendi mahallerine geri gönderilmesini teklif etmiştir. Bu gelişme üzerine 14'üncü Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa 23-24 Mart'ta, mevcut ve kurulacak askeri birlikleri 174'üncü Alay Komutanı Yarbay Rahmi Bey'in emrinde bırakarak, milis kuvvetlerinin ve takip müfrezesi unsurlarının Balıkesir'e çekilmesi için emir vermiştir. Bu durum, Anzavur İsyanı'nın bastırılmasında Kuvayı Milliye kuvvetlerinin etkili olarak kullanılmadığını, düzenli birlikler ile sonuç alınmak zorunda kalındığını göstermektedir.

Yarbay Rahmi Bey, askerler arasında firarların artması, gönderdiği keşif kollarına halkın ateş açması ve çevre köylerin Gönen'e taarruz edeceği duyulan Anzavur'a katılması üzerine, Bandırma'ya

çekilmeyi teklif etmiş, ancak bu isteği kabul edilmemiştir. 4 Nisan'da asilerin Gönen'e taarruzuyla, birlikler ateş açmaksızın dağılırken, Gönen'i ele geçiren asiler Yarbey Rahmi Bey başta olmak üzere birçok subayı şehit etmiştir (Türk İstiklal Harbi 1964: 34-40). Yaşanan moral bozukluğu sonucu pek çok asker de esir düşmüştür (Eğilmez 1980: 33). Anzavur Gönen'i ele geçirdikten sonra, birçok askeri birlik ve malzemenin bulunduğu Bandırma'ya yönelmiştir. Bu gelişme karşısında Bandırma'dan Bursa'ya hareket eden 14'üncü Kolordu Komutanı Yusuf İzzet Paşa, Albay Kazım Bey'in sorusu üzerine, Anzavur'a mukavemet etmek için yeterli kuvvetinin olmadığını açıklamıştır. Böylece, Anzavur herhangi bir mukavemetle karşılaşmadan Bandırma'ya girmiştir (Özalp 1988: 109, 110). Karargâhını 5 Nisan 1920'de Bandırma'dan Bursa'ya taşıyan (Türk İstiklal Harbi 1964: 40) Yusuf İzzet Paşa, görünüşte teftiş amacıyla Bursa'ya gelmişti. Gelişinin gerçek nedeni ise, Anzavur'un Bandırma'ya ilerleyişiydi (Selçuk 1995: 122, 123).

3. Milli Mücadele'ye Karşı Önlem Alması İçin Padişah'ın Damat Ferit Paşa'yı Sadrazamlığa Ataması

Damat Ferit Paşa 5 Nisan 1920'de dördüncü defa sadrazamlığa atanmıştır (Kocatürk 2000: 147). İngiliz Yüksek Komiseri aynı gün İngiliz dışişleri bakanlığına konuyla ilgili verdiği bildi, hükümetin siyasi partiler dışından oluşturulduğunu, Serbest Liberal Partinin lideri olan Damat Ferit Paşa'nın dışındakilerin bu durumunun zayıflık yaratabileceğini, bakanların bazılarının ise hiç tanınmadığını yazmıştır. İngiliz Yüksek Komiserinin bu yazısında, Damat Ferit Paşa'yı sadrazamlığa atayan saltanat kararnamesinin (hattı hümayunun), "*Milli Mücadele'yi çok açık bir şekilde, ülkenin çıkarlarını tehlikeye atan ve ciddi bir şekilde zarara sokan isyan olarak lanetlendiğini, Milli Mücadele'nin liderlerine yasal yaptırımların arttırılmasını ve Milli Mücadele'ye yanlışlıkla katılanlara da af getirilmesini öngördüğünü*" aktarmıştır. Yine saltanat kararnamesinde, itilaf devletleriyle "*sıcak*

ilişkiler kurulmasının önerildiğini” de iletmiştir (British Documents of Foreign Affairs Part 1985: 295).

a. Damat Ferit Paşa'nın Anzavur İsyanı'nı Genişletme Girişimi

Bursa bölgesinde Milli Mücadele'yi yok etmek için Anzavur'u kullanan Damat Ferit Paşa, bu konuda İngiliz Yüksek Komiserinin görüşlerini almıştır (Sonyel 2013: 69). Damat Ferit Paşa 8 Nisan'da İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Sir J. de Robeck ile ilk resmi görüşmesini yaparak, Milli Mücadele'ye karşı alacağı tedbirler hakkında bilgi vermiş, onayını ve desteğini almaya çalışmıştır. Görüşmede, “*İngiliz makamlarının tam olarak onaylayacağı şekilde çalışmayı arzu ettiğini*” vurgulamıştır. Damat Ferit Paşa, İstanbul hükümetini tanımayan Milli Mücadele destekçilerini devre dışı bırakmak için iktidara geldiğini, Padişahın otoritesi de dâhil olmak üzere, hükümetinin manevi güçleri olabildiğince kullanacağını açıklamıştır. İnatçı güçlere karşı fiziksel kuvvet uygulayacağını, jandarma başta olmak üzere, düzenli kuvvetleri kullanmayı da amaçladığını söylemiştir. Özel tipte bir jandarma kurmayı düşündüğünü, Anadolu'da “Milliyetçilere” karşı dağınık güçlerin bulunduğunu, Anzavur'un denetiminde zaten bir hareketin mevcut olduğunu, benzer hareketlerin İzmit'te ve Bolu'da da bulunduğunu anlatmıştır.

Milli Mücadele'ye karşı bu tür hareketleri kullanmak niyetinde olan İstanbul hükümetinin, 7 Nisan'da Anzavur'u paşa yapmaya ve Afyon Karahisar'a vali olarak atamaya¹¹ karar verdiğini açıklamıştır.

---

¹¹ Bandırma'yı ele geçirdikten sonra, İstanbul hükümeti tarafından Anzavur'a mir-i miranlık (paşalık) rütbesi ile Karasi (Balıkesir) mutasarrıflığı (bu bilgi yukarıda yanlış belirtilmiştir) görevi verilmiş, bu bilgi 9 Nisan 1920'de Peyam-Sabah gazetesinde yayınlanarak kamuoyu bilgilendirilmiştir (Kocaturk 2000: 148). Aynı zamanda, bu görev Biga'daki ilan panosu aracılığıyla halka da duyurulmuştur (İğdemir 1989: 89).

Damat Ferit Paşa'nın, sahip oldukları üniformaları Anzavur'un kuvvetlerine dağıtma isteğini dile getirmesi üzerine, İngiliz Yüksek Komiseri bu konuyu General Milne ile görüşmesi gerektiği ikazında bulunmuştur. Damat Ferit Paşa da, yazılı bir metin üzerinde uzlaşacak şekilde, General Milne ile görüşeceğine söz vermiştir.

Bu girişimi, hükümetin "haydutları" hizmetine alması şeklinde değerlendirerek İngiliz dışişleri bakanlığına ileten İngiliz Yüksek Komiseri, jandarma teriminin kullanılması konusunda Damat Ferit Paşa'nın dikkatli olmasını istemiştir. Ayrıca, kuvvet ne şekilde kullanılırsa kullanılsın, geri tepmemesi için özen gösterilmesi konusu üzerinde ısrarlı bir şekilde durmuştur. İtilaf devletlerinin, hala bir iç savaşı engelleme arzusunda olduklarını, baskıcı yöntemler kullanılırken iç savaşın engellenmesinin tek yolunun, hükümetin eylemlerine karşı direnç gösteren güçleri ezmek için, yeterli güce sahip olunması gerektiğini açıklamıştır.

Damat Ferit Paşa, Anzavur'un başarılı olması için yeterli kaynaklara sahip olmadığını, daha fazla (ancak çok da fazla değil) silah ve cephaneye sahip olması durumunda, daha başarılı olacağını söylemiştir. Bu konuyu General Milne ile görüşeceğine söz veren İngiliz Yüksek Komiseri, General Milne'nin muhtemelen bir subay göndererek yapılması gerekli olanları tespit edeceğini açıklamıştır. Buna bir itirazda bulunmayan Damat Ferit Paşa, hükümetin ulaşılabilen bölgelere, isimleri verilecek ve onay alınacak ajanları göndermek amacıyla olduğunu, bu kişilerin seyahatlerine imkân tanınmasını istemiştir. İngiliz Yüksek Komiseri bu konuda yardım için söz vermiştir. Damat Ferit Paşa'nın, bütün telgraf görüşmesi kesildiğinden, Anadolu'dan haber almak için yardımcı olup olamayacaklarını sorması üzerine İngiliz Yüksek Komiseri, kendilerinin de Anadolu'dan aldıkları bilgilerin yetersiz olduğunu anlatmıştır (British Documents of Foreign Affairs Part 1985: 307, 308).

Anzavur Bandırma'yı ele geçirdikten sonra, artık herhangi bir engel ile karşılaşmadan doğrudan İstanbul hükümeti ile irtibat imkânına kavuşmuştur. Damat Ferit Paşa ile irtibata başlayarak,¹² Kuvayı Milliye'yi dağıtmak amacıyla ondan silah, cephane, para ve iki uçak talebinde bulunmuştur (Özalp 1988: 110). Gâvur İmam 2.000 silahlı adamıyla Balıkesir üzerine yürürken, Anzavur 5.000 silahlı adamıyla Kirmasti¹³ ve Susurluk bölgesini ele geçirmiştir. Halkın dini duygularına seslenerek, Cuma namazını Bursa'yı ele geçirdikten sonra Çinili Cami'sinde kılacağı ilan etmiştir (Özalp 1988: 112).

Yusuf İzzet Paşa'nın, Anzavur İsyanı'nı, İstanbul hükümetinin bilgisi ile yapılmış bir tedip (cezalandırma) hareketi olarak gördüğü sanılıyordu. Yusuf İzzet Paşa'nın bu olumsuz tutumu Milli Mücadele'ye zarar verirken, Anzavur İsyanı'nın önüne geçilmez bir kuvvet haline gelmesine sebep olmuş, ayrıca milli kuvvetlere karşı Yunan harekâtını desteklemiştir. Milli kuvvetlerin önemli bir merkezi olan Bursa'yı, Anzavur'un tehditlerine açık bırakmıştır. Ali Fuat Paşa'ya göre, Yusuf İzzet Paşa bunlara bilmeyerek sebep olmuştur (Cebesoy 1953: 343).

Yusuf İzzet Paşa Bursa'ya geldikten sonra her gün Albay Bekir Sami Bey'in odasında bulunarak, onun çalışmasına engel olmuştur. Yusuf İzzet Paşa İstanbul lehinde, Ankara aleyhinde takındığı bu tavırla, çalışmak için Bekir Sami Bey'e imkân bırakmamış, milli teşkilatın maneviyatını bozmuştur. Yusuf İzzet Paşa herkesi Anzavur'a karşı hazırlığa teşvik ederken, Anzavur'un çok kuvvetli olduğunu, az kuvvetle başa çıkılamayacağını dile getirmiştir. Bu tutumu ilk bakışta olumlu gibi görünmekle birlikte, aslında Anzavur'u olduğundan güçlü

---

¹² Anzavur 14 Nisan 1920'de Bandırma'da Şehzade Cemalettin ile de buluşmuştur (Kocatürk 2000: 150).

¹³ Kirmasti ve Karacabey bölgelerinde o dönemde, Çerkez, Arnavut, Ermeni, Rum, Yahudi ve Gürcülerden çok sayıda insan bir arada yaşamaktaydı (Selçuk 1995: 123).

göstermeyi amaçlamıştır. Örneğin, Yusuf İzzet Paşa Mahmut Celâl (Bayar) Bey'e, yüzlerle ifade ettikleri kuvvet topladıklarını, oysa Anzavur'un yanında 6.000 süvari, bir o kadar da piyade olduğunu, bu yüzden çok çalışılması gerektiğini söylemiştir. Bu bilgi 9 Nisan'da 56'ncı Tümen Yaveri Yüzbaşı Selahattin Bey tarafından iletdikten sonra, Mustafa Kemal Paşa, görünüşte alınacak kararların yapılacağı görüşmelerde bulunmak üzere Yusuf İzzet Paşa'yı Ankara'ya davet etmiş, eğer gelmezse tutuklanarak gönderilmesini istemiştir. Yusuf İzzet Paşa, bu isteğe direnmemiş ve 10 Nisan'da Ankara'ya hareket etmiştir (Selçuk 1995: 129-131; Cebesoy 1953: 346-349). Yusuf İzzet Paşa'nın Ankara'ya getirilişi, Bursa bölgesindeki askeri birliklerin Milli Mücadele yönündeki çalışmalarında karşılaştıkları önemli bir engeli ortadan kaldırmış, çalışmalarına ivme kazandırmıştır.

b. Anzavur İsyanı'nın Bursa'da Oluşturduğu Tehditler ve Damat Ferit Paşa Hükümetinin Propandasının Birliklerde Yarattığı Olumsuzluklar

Bu gelişmeler yaşanırken, çoğunluğu İstanbul hükümeti taraftarı olan Bursalılar da içten içe kaynamaktaydı (Türk İstiklal Harbi 1964: 40). Albay Bekir Sami Bey, Padişah yanlısı olmaları nedeniyle, Anzavur'un irticai hareketini destekleyen ve lehine propaganda yapanların oldukça fazla olduğunu, Bursa'daki yöneticilerin görünürde farklı davransalar da, gerçekte İstanbul hükümeti yanlısı ve Kuvayı Milliye karşıtı olduğunu belirtmiştir (Ünal 1994: 338, 339). Bu duruma rağmen, Albay Bekir Sami Bey Anzavur'a karşı Sülüklü bölgesinde¹⁴ kuvvet toplamaya, Bursa Müdafaai Hukuk Cemiyetinin bazı ileri gelenleri de Bursalıları yatıştırmaya çalışmıştır (Türk İstiklal Harbi 1964: 41, 40).

---

¹⁴ Yüzbaşı Selahattin Bey, Sülüklü'nün Bursa'nın 5 km. batısında yer aldığını açıklamıştır (Selçuk 1995: 127). Resmi yayınlarda ise Sülüklü'nün, Bursa'nın 20 km. güneybatısında olduğu belirtilmiştir (Türk İstiklal Harbi 1964: 40).

Mustafa Kemal Paşa, Bursa'daki Mahmut Celâl Bey'e telgraf göndererek, Karacabey ve Kirmasti yönünden Bursa'ya doğru ilerlemekte olan Anzavur'un saldırısının, mahalli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile işbirliği yapılarak, ortadan kaldırılmasını istemiştir (Bozdağ 2005: 9). Mahmut Celâl Bey Heyeti Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya 10-11 Nisan 1920'de verdiği cevapta, emirleri doğrultusunda Bursa'daki (Müdafaa-i Hukuk Cemiyetindeki) arkadaşlarıyla beraber çalıştıklarını yazmıştır. Mahmut Celâl Bey isyan nedeniyle yaşanmakta olan gelişmeler hakkında da şu açıklamayı yapmıştır: Anzavur'un adamları olduklarını söyleyen “çapulcu” bir kuvvet Karacabey'i işgal etmiş ve yağmalamıştı. Kirmasti'deki askerler isyan nedeniyle dağıldığından, Kirmasti'nin de “yağmacılar” tarafından işgal edildiği tahmin edilmekteydi. Bursa'dan yola çıkan Kuvayı Milliye birliklerinin, büyük bir ihtimalle o gün veya ertesi gün önce Kirmasti'yi, daha sonra da Karacabey'i isyancılardan geri alacakları değerlendirilmekteydi (ATASE K: 11, G: 87, B: 87-1).

Bursa'dan gönderilen Kuvayı Milliye birliği 10 Nisan'da Kirmasti'ye girmeyi başarmakla birlikte, yardım talebinde bulunmuş, Yarbay Osman Bey 25 kişiyle yardıma gönderilmiştir. Ayrıca 61'inci Tümen'den de yardım istenmiştir. Bununla birlikte, Kirmasti'yi geri alan Kuvayı Milliye'nin bir unsuruna komuta eden Arnavut Aziz'in, Anzavur ile anlaşarak Kirmasti'yi ele geçirmesi üzerine, Kirmasti boşaltılmış ve birlikler Sülüklü'ye geri çekilmiştir (Ünal 1994: 354, 355).

Mahmut Celâl Bey Mustafa Kemal Paşa'ya 10-11 Nisan'da gönderdiği yazısında, Anzavur İsyanı'nın bölgedeki etkisinin çok önemli olduğu tespitinde bulunmuş, bölge halkının büyük bir çoğunluğunun heyecan içinde bulunduğunu, diğerlerinin de hangi tarafın üstün geleceğini beklemekte olduğunu yazmıştır. Anzavur sorununun çözülmesinin, bütün Anadolu'da güvenliğin sağlanması ve devam ettirilmesi için çok önemli olduğunu, Anzavur'un başarılı olması

halinde ise Müslümanlar (Türk, Çerkez ve Arnavut) arasındaki sorunların devam edeceğini, bu yüzden soruna gereğinden fazla önem verilmesini istemiştir. Mahmut Celâl Bey bu sorunun çözümünde, (bölgeden oluşturulan) askerleri birlikler yerine yabancı (bölge dışından) milis birliklerin (Kuvayı Milliye'nin) daha iyi görev yapacağı yönünde bir değerlendirmede de bulunmuştur. Ayrıca, Kuvayı Milliye ile işbirliği yapmak üzere Albay Refet (Bele) Bey'in geçici olarak Bursa'ya gönderilmesi isteğini dile getirmiştir (ATASE K: 11, G: 87, B: 87-2). Aşağıda değinileceği gibi, Albay Bekir Sami Bey de benzer bir şekilde, Bursa'nın korunabilmesi için Anadolu'daki Kuvayı Milliye'den takviye gelmesini istemiştir. Bu durum, bölge halkından oluşturulan birliklerin, İstanbul hükümetinin etkisiyle, isyanın bastırılmasında etkin olarak kullanılmadığını göstermektedir.

Bursa'daki 56'ncı Tümenin 172'nci ve 174'üncü Alayları, Anzavur saldırıları karşısında görev almış, ancak bütün mevcutlarını kaybettiğinden, yeniden teşkilatlandırılmak zorunda kalmıştır (Türk İstiklal Harbi 1965: 212). Fırarlar Ankara'dan Bursa'ya gönderilen 2 taburda da büyük oranda yaşanmıştır. 400 mevcutla Bursa'ya gelen 1'inci tabur, ancak 250 mevcutla Sülüklü mevkiine gönderilebilmiştir. 350 mevcutla Bursa'ya gelen ve 150 mevcutla Sülüklü'ye sevk edilebilen 2'nci Taburun mevcudu 11 Nisan 1920'de fırarlar sonucu yarım saat içinde 16 kişiye düşmüştür (Ünal 1994: 349). Ali Fuat Paşa, kendi birliklerinden de kaçan askerler olduğunu, ancak ibret olması için birinin vurulması sonrasında kaçmaların bir anda kesildiğini 12 Nisan 1920'de Albay Bekir Sami Bey'e yazmıştır. Bekir Sami Bey kendisine bağlı olan, 173'üncü ve 174'üncü Alaylardan kaçanların idam edileceğini açıkladıklarını, ancak bunu kararlı bir şekilde uygulayamadıklarından faydalı olamadığını belirtmiştir (Ünal 1994: 338, 339, 345, 346).

Anzavur İsyanı'nı bastırmak için 24'üncü Tümenin Eskişehir'de toplanmış olan 3.000 mevcutlu 2'nci Piyade Alayı 6 Nisan 1920'den

İtibaren trenle Bilecik'e, oradan da yürüyerek Bursa'ya gidip 56'ncı Tümenin emrine girecekti (Selçuk 1995: 131; Cebesoy 1953: 350, 351). Ancak 2'nci Piyade Alayının taburları, propaganda ile fikren etki altına alınmış ve dağılmalarına sebep olunmuştur. Bahçelerde çalışan kadınlar bile “*Subaylar sizi padişahımızın gönderdiği Anzavur Paşa'ya karşı kavgaya götürüyorlar. Size, Padişah askerlerine karşı kurşun attıracaklar.*” diye bağıarak taburların dağılmasına neden olmuştur (Türk İstiklal Harbi 1991: 278, 279). Tarlada çalışan kadınların bile böyle bir davranış sergilemesi, İstanbul hükümetlerinin Bursa'daki etkisini açıkça ortaya koymaktadır. Kuvayı Milliye gibi askeri birliklerin de isyan karşısında başarılı olamamasında ve dağılmasında İstanbul hükümetlerinin yaptığı propagandalar etkili olmuştur.

2'nci Piyade Alayının 1'inci Taburu 1.000 kişilik mevcuduyla Bilecik'ten yola çıkmış, ancak 100-150 mevcutla Bursa'ya varabilmiştir. Erler Bilecik ile Bursa arasında firar etmiştir. Benzer durum 2'nci Taburun da başına gelmiştir. Yol boyunca köylü ve hoca kılıklı pek çok kişi, erlerin arasına karışarak, Anzavur ve çevresindekilerin “*Padişahın Müslüman askerleri*” olduğu, onlara karşı silah kullananların katil ve Padişaha karşı asi olacakları, Kuvayı Milliyecilerin ise “*dinsiz ve gâvur*” olduğu propagandasını yapmıştır. Er kıyafeti giydirilen subayların askerler arasına karışarak, yapılan propagandayı önlemeleri sayesinde, 3'üncü Tabur 600 mevcutla 14 Nisan 1920'de Bursa'ya ulaşabilmiştir (Selçuk 1995: 131; Cebesoy 1953: 350, 351).

Eskişehir'den Bursa'ya gelen 2'nci Piyade Alayının 3'üncü Taburunun yabancılarla ilişkisi kesilmiş, hocalar, şeyhler ve halktan kişilere konuşmalar yaptırılarak maneviyatları güçlendirilmeye çalışılmıştır. 16 Nisan 1920'de (ikinci Anzavur İsyanı'nın bastırıldığı gün) Bursa'dan yola çıkan Tabur, iki hocanın tertip ettiği, akşam olunca havaya ateş açılması sonucu dağılmış ve Bursa'ya yönelmiştir. Ancak alınan tedbirlerle Bursa'da güvenlik sağlanmış (Selçuk 1995: 132-135),

şehir girişindeki köprüler zamanında emniyet altına alınarak, 2'nci Piyade Alayının 3'üncü Taburundan kaçarak isyana katılanların şehre girmesi engellenmiştir. Divanı harp incelemesi sonucunda sorumluların büyük çoğunluğu yakalanmıştır (Cebesoy 1953: 354). 56'ncı Tümen Kurmay Başkanı Yarbay Rahmi (Apak) Bey, Bursalıların yüzde sekseninin Padişah taraftarı olduğunu, isyana katılan bu erlerin Bursa'ya girmesi halinde, Bursa'daki Milli Mücadele taraftarlarına zarar verebileceklerini belirtmiştir (Apak 1990: 194, 198).

Bu olayların etkisiyle, Albay Bekir Sami Bey 14 Nisan 1920'de Heyeti Temsiliye Başkanlığına gönderdiği yazıda, olumsuz propagandalara, Anzavur'un tehditlerine ve İstanbul'un yalanlarına açık bulunan Bursa'ya, Anadolu'daki Kuvayı Milliye'den güçlü bir takviye ve gerekli para gelmezse, yaklaşan tehlikelere karşı Bursa'nın korunamayacağı endişesini açıklamıştır (Ünal 1994: 353). Bu dönemde, Bursa'da paraya duyulan ihtiyacı Mahmut Celâl Bey de dile getirmiştir. Mahmut Celâl Bey Bursa'dan Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği yazısında, yapılacak işler için en çok ihtiyaç duydukları şeyin para olduğunu, Bursa'daki ileri gelenlerinin onayı ile para toplamak için girişimde bulduklarını, bununla birlikte, çözemedikleri para ihtiyaçlarının öncelikli ve önemli bir sorun olarak kaldığını açıklamıştır. Mahmut Celâl Bey bu sorunun çözümü için bir öneride de bulunmuştur. Önerisinde, Adapazarı ve Düzce'de, kapatılmış olan demiryollarından maliyeye kalan ve değeri en az 350.000 ile 400.000 lira arasında olan tütünün varlığından bahsetmiş ve bu tütünün satılmasına izin verilmesi durumunda, para ihtiyaçlarının büyük oranda çözülebileceğini yazmıştır (ATASE K: 11, G: 87, B: 87-1).

4. Milli Mücadele'ye Karşı Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin Bildiri, Şeyhülislam'ın Fetva Yayınlaması

Anzavur'un Biga, Gönen ve Bandırma'yı ele geçirip Bursa'ya doğru ilerlediği bir zamanda, Milli Mücadele'ye karşı olan Damat Ferit

Paşa Hükümetinin bildirisi ile şeyhülislamın fetvası yayınlanarak, Anzavur'un Bursa'yı ele geçirmesine yardımcı olunmak istenmiştir. Selahattin Tansel'e göre, Damat Ferit Paşa, İngilizlerin ısrarı karşısında fazla direnemeyerek fetvanın yayınlanacağı konusunda söz verdiğini, artık bu yoldan geri dönülemeyeceğini, vazgeçilmesi durumunda hükümetin İtilaf devletleri nazarında güven ve itibar kaybedeceğini söyleyerek, hükümet üyeleri arasında fetvanın sakıncalarını dile getirenlerin de onayını almayı başarmıştır (Tansel 1978: 88). Amerikan belgelerinde de, hükümet bildirisi ile fetva üzerine şu değerlendirme yapılmıştır: “*Bütün bunlar, kuşkusuz Müttetiklerce dikte edilmiş ve ustaca şeyler değildir.*” (Duru 2001: 87, 88).

Damat Ferit Paşa 8 Nisan 1920'de İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Sir J. de Robeck ile yaptığı görüşmede, Milli Mücadele'ye karşı alacağı önlemleri açıklamıştır. Damat Ferit Paşa bu görüşmede Padişahın yayınladığı hattı hümayundaki (Damat Ferit Paşa'yı sadrazamlığa atadığı 5 Nisan 1920 tarihli saltanat kararnamesindeki) hususların vurgulanacağı bir hükümet bildirisinin hazırlandığını ve “Milliyetçileri” mahkûm edecek olan fetvanın çıkartıldığını anlatmıştır. Padişahın yayınladığı hattı hümayun, hükümet bildirisi ve fetvanın iç kesimlere dağıtımı için uçak kullanmanın mümkün olup olamayacağını İngiliz Yüksek Komiserine sormuş, üç Türk uçağının bulunduğunu, bakanın oğlu olan iyi bir pilotlarının da olduğunu söylemiştir. İngiliz Yüksek Komiseri ise, bu uçakların kullanımı konusunu soracağına söz vermiştir.

Damat Ferit Paşa görüşmede, bu üç dokümanın Hindistan'daki Emir Ali'ye gönderilmesine izin verilip verilmeyeceği konusunu da sormuştur. Gerçekte öyle olmadığı halde, Talat ve Enver Paşa gibi kişilerin İslam dininin liderleri olduğu konusunda Hintli Müslümanların yanıltılmış olduğunu, bu nedenle Hintli Müslümanların çok fazla saygı duydukları halifenin görüşlerini bilmeleri gerektiğini söylemiştir. İngiliz Yüksek Komiseri, Damat Ferit Paşa'nın görüşlerini takdir

etmekle birlikte, kendi hükümetinin görüşünü almadan bunu uygulamaya koyamayacağını açıklamıştır. En kısa zamanda hükümet bildirisini ile fetvayı görmek istediğini de belirtmiştir (British Documents of Foreign Affairs Part 1985: 307, 308). Bu görüşmeden, İngiliz Yüksek Komiserinin, hükümet bildirisinin ve fetvanın içeriğini bilmediği anlaşılmaktadır. Oysa yukarıda açıklandığı gibi, bildirisinin ve fetvanın İngiltere'nin baskısıyla çıkartıldığı yorumları bulunmaktadır.

Milli Mücadele'ye karşı hazırlanan fetva, 10 Nisan 1920'de ilan edilmiştir (Kocatürk 2000: 148, 149). İngiliz Yüksek Komiserliği İngiliz dışişleri bakanlığına gönderdiği yazıda, Hükümetin 10 Nisan'da, Türkiye'yi savaşa sürükleyen politikanın feci sonuçlarını, "Milliyetçilik" görüntüsünün arkasında saklayanları pek çok açıdan mahkûm eden bir bildiri yayınladığını, bildirisinin, Padişahın otoritesine boyun eğmek için bir hafta süre verdiğini ve (Milliyetçilerin) liderleri ile onlara uyanları, layık olduğu ceza ile tehdit ettiğini bildirmiştir. Ayrıca, Müslümanlardan Hıristiyanlara veya Hıristiyanlardan Müslümanlara yönelik kötü davranışları cezalandıracağını açıkladığını da belirtmiştir. Hükümetin, aynı anlama gelen ve doğrudan "Milliyetçilere" karşı olan fetvalar da yayınladığını, bildiri ve fetvalar hakkında halk bilgilendirilebilirse etkili olabileceğini, hükümetin bu yüzden bunları halka en iyi şekilde nasıl ulaştırılabileceğini düşündüğünü yazmıştır. İngiliz Yüksek Komiserliği bu konuda, yapabileceği yardımı yerine getireceğine dair söz verdiğini de açıklamıştır (British Documents of Foreign Affairs Part 1985: 301).

İngiliz belgelerine göre, fetvayı yayınlayan Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi¹⁵ Milli Mücadele'ye karşıdır. Şeyhülislam Ocak 1920'de bir İngiliz generalle yaptığı görüşmede, Milli Mücadele'ye verdiği destek nedeniyle Ali Rıza Paşa Hükümetinin

---

¹⁵ Son iki yüzyılda, en az beş şeyhülislam çıkartan bir aileye mensuptu (British Documents of Foreign Affairs Part 1985: 309).

durumunun hiç iç açıcı olmadığını söylemiştir. Milli Mücadele taraftarı olan Harbiye Nazırı Cemal Paşa'dan nefret ettiğini ve istifa etmesi gerektiğini, İngiliz generale bu konuyu İtilaf devletleri yüksek komiserleri ile görüşerek, Cemal Paşa'nın istifa ettirilmesi için 48 saat süre verilmesini istemiştir. Milli Mücadele liderlerinin, hükümet üzerinde açıkça kontrolle sahip olduklarını, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının Meclisi kontrol etmek istediklerini, bu durumun kısa sürede bir krize yol açacağını, ya Mustafa Kemal Paşa'nın hükümete teslim olacağını ya da kendilerinin istifa etmek zorunda kalacaklarını açıklamıştır (British Documents of Foreign Affairs Part 1985: 258).

Fetva, Takvim-i Vakayi ve diğer İstanbul gazetelerinde yayınlanmıştır (Kocatürk 2000: 148, 149). Fetva basında yayınlandığı gibi, bastırılan çok sayıdaki nüshası Anadolu'da, İngiliz ve Yunan uçaklarının ulaşabildiği her yere atılmıştır. Fetvanın Anadolu'ya taşınmasında, İngiliz konsolosları ve ajanları ile Rum ve Ermeni teşkilatları da görev almıştır. Ayrıca Karadeniz sahillerinden geçen İtilaf devletlerinin gemileri de fetvaları taşımıştır. Örneğin, 27 Nisan 1920'de fetva Trabzon'a torbalar içinde ulaştırılmıştır. Bunların dışında, fetva özel vasıtalarla da her tarafa gönderilmeye çalışılmıştır. Tamamı beş fetvadan oluşan bu Fetva-yı Şerife'nin birinci fetvası şu şekildedir:

“... Bazı kötü kimseler anlaşarak ve birleşerek ve kendilerine elebaşılar seçerek Padişahın sadık uyruklarını hile ve yalanlarla aldatmakta, yoldan çıkartmaktadırlar. Padişahın yüksek buyrukları olmaksızın asker toplamaktadırlar. Görüntüde asker beslemek ve donatmak bahaneleriyle, gerçekte ise mal toplamak sevdasıyla, şeriata uymayan ve yüksek emirlere aykırı bir takım haksız ödemeler ve vergiler koymakta ve çeşitli baskı ve işkencelerle halkın mal ve eşyalarını zorla almakta ve yağmalamaktadırlar. Böylece insanlara zulmetmekte, suretimekte ve Padişahın ülkesinin bazı köy ve şehirlerine saldırmak suretiyle tahrip ve yerle bir etmektedirler. Padişahın sadık tebaasından nice suçsuz insanları öldürmekte ve kan döktürmektedirler. Padişah tarafından atanmış bazı dini, askeri ve sivil memurları istedikleri gibi

memuriyetten çıkarmakta ve kendi yardımcılarını atamaktadırlar. Hilafet merkezi ve Padişah ülkesi arasındaki ulaştırmayı ve haberleşmeyi kesmekte ve devletin emirlerinin yapılmasına engel olmaktadır. Böylece, hükümet merkezini tek başına bırakmak, halifenin yüceliğini zedelemek ve zayıflatmak suretiyle yüksek Hilafet katına ihanet etmektedirler. Ayrıca Padişaha itaatsizlik suretiyle devletin düzenini ve asayişini bozmak için düzme yayınlar ve yalan söylentiler yayarak halkı azdırmaya çalıştıkları da bir gerçektir. Bu işleri yapan yukarıda söylenmiş elebaşılar ve yardımcıları ile bunların peşlerine takılanların... Allah'ın 'öldürünüz' emri gereğince öldürülmeleri şeriate uygun ve farz mıdır? Beyan buyrula. Cevap: Allah bilir ki olur. Dürrizade El-Seyid Abdullah." (Sarıkoynucu 2007: 30, 31, 35, 36).

İkinci fetva ile Müslümanların, Halifenin emriyle asilere karşı savaşmalarının gerekli olduğu; üçüncü fetva ile Müslümanların asilere karşı savaşmaması durumunda suç işlemiş sayılacakları; dördüncü fetva ile asileri öldürenlerin "gazi", asilerce öldürülenlerin ise "şehit" olacakları; beşinci fetva ile de Padişahın asilerle savaşmak için verdiği emre uymayanların şeriat yasalarına göre cezalandırılacakları açıklanmıştır.¹⁶

---

¹⁶ İkinci fetva: "Böylece Padişahın ülkesinde savaşma kabiliyeti bulunan Müslümanların adil Halifemiz Sultan Mehmet Vahdettin Han Hazretlerinin etrafında toplanarak savaşmak için yapacağı davet ve vereceği emre uymak suretiyle adı geçen asilerle çarpışmaları dince gerekir mi? Beyan buyrula. Cevap: Allah bilir ki gerekir. Dürrizade El-Seyid Abdullah.". Üçüncü fetva: "... Halife Hazretleri tarafından sözü edilen askerlerle savaşmak üzere görevlendirilen askerler, çarpışmazlar ve kaçarlarsa büyük kötülük yapmış ve suç işlemiş olacaklarından dünyada şiddetle cezayı, ahrette çok acı azâbı hak ederler mi? Beyan buyrula. Cevap: Allah bilir, ederler. Dürrizade El-Seyid Abdullah.". Dördüncü fetva: "Bu takdirde, Halife askerlerinden asileri öldürenler gazi, asilerin öldürdükleri şehit sayılırlar mı? Beyan buyrula. Cevap: Allah bilir ki, sayılırlar. Dürrizade El-Seyid Abdullah.". Beşinci fetva: "Bu takdirde, Padişahın asilerle savaşmak için verdiği emre itaat etmeyen Müslüman, günahkâr ve suçlu sayılıp şeriat yargılarına göre cezalandırılmayı hak ederler mi? Beyan buyrula. Cevap: Allah bilir ki, ederler. Dürrizade El-Seyid Abdullah" (Sarıkoynucu 2007: 29).

5. Milli Mücadele İçin Bursa'nın Öneminin Ortaya Çıkışı ve Alınan Karşı Tedbirler

İsyanların yayıldığı bu dönemde Bursa önem kazanmıştır. Bunu, Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'nın değerlendirmelerinde görmek mümkündür. 20'nci Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa, Nisan 1920'de Ankara'ya karşı çıkartılan isyanların, Balıkesir'in kuzeyinden başlayarak, Adapazarı, Hendek, Düzce ve Bolu istikametinde aşama aşama yayıldığını, merkezlerinin Balıkesir kuzeyi ile Hendek ve Düzce'de olduğunu belirtmiştir. Ali Fuat Paşa bu durum karşısında tedip harekâtına buralardan başlanacağını, Bursa'nın batıda asilere ve mürtecilere karşı milli kuvvetlerin sağlam bir kalesi olarak elde tutulacağını açıklamıştır (Cebesoy 1953: 350).

a. Anzavur İsyanı'na Karşı Alınan Tedbirler

Asilerin Gönen'i ele geçirmesinden önce, Heyeti Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal Paşa 3 Nisan 1920'de Ankara'da yayınladığı beyannameyle, İtilaf devletlerince İstanbul'un işgali sonrasında, Anadolu'da ve Rumeli'de istiklali sağlamak için gösterilen milli azme karşı düşmanların en önce girişmek istedikleri tedbirin, iç karışıklıklar çıkartmak olduğunu açıklamıştır. Düşmanlar bu amaçla gerek Damat Ferit Paşa Hükümetini, gerekse Anzavur'u teşvik ederek Gönen ve Biga çevresinde fesat çıkarmaya girişmişti. Aydın cephesinde Yunan taarruzlarının püskürtüldüğü, Kilikya çevresinin işgal güçlerince tahliye edildiği, Mersin, Tarsus, Adana ve Haçin bölgelerindeki işgal kuvvetleriyle muharebenin devam ettiği bir dönemde, Anzavur'un Gönen çevresindeki girişimlerinin, doğrudan doğruya Yunan çıkarlarına hizmet ettiğini ve milletin çıkarlarına bir hıyanet olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle, Fevkalade Meclisi Milli (Büyük Millet Meclisi) azasından Ankara'da toplanmış olan murahhaslar ve mebusların da kararıyla, 56'ncı Tümen Komutanı Albay Bekir Sami Bey'e Hüdavendigâr

(Bursa) Vilayeti,¹⁷ 61'inci Tümen Komutanı Albay Kazım Bey'e Karasi Sancağı dâhilindeki bütün mülkiye, askeriye ve Kuvayı Milliye birliklerinin sorumluluğu verilerek, memlekette yapılmak istenen ayrılığa engel olmak için her türlü tedbire teşebbüs etmek üzere, fevkalade yetkiler verilmiştir (Türk İstiklal Harbi 1964: 40, 41; İnönü 2006: 194, 195; Cebesoy 1953: 343, 344). Bu beyannameden sonra Albay Kazım Bey 14'üncü Kolordu Komutanlığıyla irtibatını kesmiş ve bu durumu 6 Nisan'da bildirmiştir (Cebesoy 1953: 343, 344).

Ali Fuat Paşa 9 Nisan 1920 tarihli yazısında, Bursa'daki incelemelerine ve istihbaratına dayanarak genel durum hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. İstanbul'daki düşmanlar Anadolu'ya nüfuz etmek ve ele geçirmek için girişimde bulunmuş, bu kapsamda Anzavur İsyanı'nı Bandırma'ya genişletmek, harbiye nazırını Bursa'ya göndererek bu girişimi takviye etmek istemişti. Ali Fuat Paşa, düşmanların bu planının sonuçsuz kalmasıyla,¹⁸ İngilizlerin kendi birlikleriyle Bandırma, Mudanya ve Gemlik'i işgal ederek birer fesat merkezi oluşturmalarının mümkün olduğunu belirtmiştir. Bu olasılığa karşı uygun noktaların tahkim edilmesine ve Bursa'da kuvvetli bir ihtiyatın bulundurulmasına çalışılacağını, bunun için 56'ncı Tümenin gerekli girişimlerde bulunduğunu, kendisinin Bursa'da bulunduğu süre içerisinde bu girişimlere yardımcı olacağını açıklamıştır. Son günlerde Bursa'nın durumunun ve maneviyatının önemli bir kuvvet oluşturduğunu, Bursa'da bulunduğu kıymetli zamanlardan yararlanarak,

---

¹⁷ Milli Mücadele yıllarında Hüdavendigâr Vilayetine Gemlik, Orhangazi, Karacabey, Mudanya, Kirmasti, Orhaneli ilçeleri ile Söğüt, İnegöl ve Yenişehir ilçelerinden oluşan Ertuğrul (Bilecik) Sancağı bağlıydı (Sofuoğlu 1994: 11).

¹⁸ Anzavur'a karşı başarı sağlanmış, kısa bir sürede sonuç alması beklenen Ethem Bey de Bandırma'ya gönderilmişti. İbo'nun, Bursa'dan üzerine gönderilen kuvvetlerce ele geçirilmesi yakındı. Adapazarı'ndaki Tümen Komutanı Mahmut Bey emniyeti sağlamış, Düzce isyanı kontrol altına alınmıştı (Harp Tarihi Vesikalari Dergisi S: 35 Vesika N: 874).

bunu sağlamaya gayret edeceğini vurgulamıştır. Bursa'nın önem kazandığını, Bursa'ya valinin gelerek göreve başlamasını, Albay Bekir Sami Bey'in serbest kalarak askeri işlerle ilgilenmesini, kendisinin vali geldikten sonra geri dönebileceğini belirtmiştir (Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, S: 35 Vesika N: 874). Ali Fuat Paşa'nın isteği doğrultusunda, Mustafa Kemal Paşa Heyeti Temsiliye adına 15 Nisan 1920'de, Bursa Valisi Keşfi Bey'in, milli önemi olan hizmeti yerine getirmede başarısız kalması ve yararlı olamaması nedeniyle, yerine vekâleten Eskişehir Mutasarrıfı Fatih Bey'in, Ankara'ya gelmiş olan Millet Meclisi üyelerinin de görüşleri alınarak atandığını Bekir Sami Bey'e bildirmiştir (Ünal 1994: 359).

Albay Bekir Sami Bey 12 Nisan 1920'de Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafta, Bursa ve Balıkesir bölgesinde durumun süratle vahamete doğru gittiğini, kendi taraftarlarının bile adeta aleyhlerine döndüğünü, Anzavur İsyanı'nın diğer cephelerden daha fazla önem kazanması nedeniyle, büyük kısmı süvari olmak üzere 1.000 kişilik bir kuvvetin Bursa'ya gönderilmesini istemiştir (Selek 2011: 47). Heyeti Temsiliye aynı gün, Anzavur'a karşı harekâta başlanması emrini vermiştir (Selek 2004: 373).

Heyeti Temsiliye namına Mustafa Kemal Paşa 12 Nisan 1920'de 20'nci Kolordu Komutanlığına gönderdiği emirde, 20'nci Kolordunun, yapılacak harekâta Albay Bekir Sami Bey ve Albay Kazım Bey'e azami yardım yapmasını, sahip oldukları fevkalade yetkilerle buldukları bölgelerde her şeye hâkim olmalarını ve Anzavur, Gâvur İmam gibi milleti birbirine kırdırmaya vasıta olan “*fesat başlarını*” her vasıta ile imhaya girişmelerini, ayrıca İstanbul ile her türlü haberleşmeyi kesmelerini istemiştir. Anzavur'un önemli bir taarruz kuvvetinin olmadığına hissedildiğini, aksine, kendilerince yapılacak taarruza karşı savunma yapmak için hazırlandığını belirtmiştir. İstanbul ve yabancı çevrelerin faal bir şekilde yaptığı propaganda ile başarı kazandıklarını, emniyetin sağlanması ve maneviyatın güçlendirilmesi

için son derece şiddetli maddi ve manevi karşı faaliyete geçileceğini bildirmiştir (Harp Tarihi Vesikaları Dergisi S: 13 Vesika N: 353).

Albay Kazım Bey'e göre Anzavur eğer başarılı olursa, memleketteki bağımsızlık ruhu yok edilecek ve vatan düşman etkisine açık bırakılacaktı. Bu tehlike karşısında, İzmir cephesinde Yunan kuvvetlerine savunma yapan birliklerin Anzavur'a karşı kullanılmasına karar verilmiştir. Bu kararla birlikte, Yunan kuvvetlerinin bu durumu fark edip işgal sahasını genişletme riski de göze alınmıştır. Salihli cephesinden Çerkez Ethem Bey'in 2.000 kişilik süvari ve yaya müfrezesi, Aydın cephesinden Demirci Mehmet Efe'nin gönderdiği 600 süvari zeybeği, Akhisar cephesinden milli kuvvetler ile 14'üncü Süvari Alayının büyük bir kısmı, Soma cephesinden takviyeli bir müfreze, İvrindi ve Ayvalık bölgelerinden önemli miktarda kuvvet, Balıkesir'de kurulan süvari müfrezesi (sonradan nizamiye kuvveti de katılmıştı), Balıkesir'de Albay Kazım Bey'in komutasına verilmiştir. Ayrıca Bursa, Bilecik ve Eskişehir'den de milli kuvvetler oluşturulmuştur (Özalp 1988: 112,113) Anzavur'u tenkile (cezalandırmaya) ayrılan bu kuvvetler 8 ile 14 Nisan tarihleri arasında Balıkesir'de toplanmıştır (Türk İstiklal Harbi 1964: 41, 42).

Albay Kazım Bey 14 Nisan'da emrine verilen kuvvetlerle birlikte Balıkesir'den harekâta başlamıştır (Özalp 1988: 114). Çerkez Ethem Bey komutasındaki müfreze de 15 Nisan'da Balıkesir'den Gönen istikametinde harekâta katılmıştır (Türk İstiklal Harbi 1964: 41, 42). İngiliz Yüksek Komiserliği 15 Nisan'da İngiliz dışişleri bakanlığına gönderdiği yazıda, Bandırma'dan gelen raporların Anzavur'un harekete geçtiği yönünde olduğunu, ancak ilerleyişini teyit edecek bir haberin henüz alınmadığını bildirmiştir. "Milliyetçilerin" durumu hakkında da haberlerin hala belirsizliğini koruduğunu, fakat içeride "*beklenmedik büyük gelişmelerin olmasının muhtemel olduğunu*" yazmıştır (British Documents of Foreign Affairs Part 1985: 301).

Susurluk ile Kirmasti arasında Anzavur kuvvetleriyle yapılan çatışma, 16 Nisan'da Anzavur'un yenilgisiyle sonuçlanmış, peşi sıra Gâvur İmam kuvvetleri de yenilerek dağıtılmıştır. Anzavur'a karşı hareket yürütülürken, Ali Fuat Paşa da Ankara'dan Bursa'ya gelmişti (Özalp 1988: 113, 115). Çerkez Ethem Bey'in müfrezesinin Anzavur'a karşı tedip harekâtını başarıyla yürüttüğü sırada Bursa'da bulunan Ali Fuat Paşa, Anzavur'un tehdidinden Bursa'da hala korkulduğunu, Anzavur'un 19 Nisan'da yaralı olarak vapura binip İstanbul'a kaçmasından sonra Bursa'da sınırların ancak yatıştığını anlatmıştır (Cebesoy 1953: 354).

İngiliz Yüksek Komiseri dışişleri bakanlığına gönderdiği yazıda, 5 Nisan'da tekrar sadrazamlığa atanan Damat Ferit Paşa'nın, Milli Mücadele'ye karşı manevi güçlerden başka, fiziksel güç de kullanmak niyetinde olduğunu, ancak İstanbul dışında güvenebileceği düzenli ordusu olmadığından, bu amaçla, daha önce başarısız olan Anzavur'u tekrar aktif hale getirdiğini açıklamıştır. Damat Ferit Paşa'nın programının temel prensibinin, Milli Mücadele'ye karşı yeterli bir gücü canlandırmak ve bunu kullanmak, benzer güçleri de daha başka yerlerde oluşturmak olduğunu hatırlatmıştır. İngiliz Yüksek Komiseri, Anzavur'un yenilgisinin sonuçlarını 22 Nisan 1920'de şu şekilde değerlendirmiştir: *“Maalesef Anzavur Bandırma'dan atıldı. Bu geri çekilme, Bursa'yı ve İzmit'in ötesindeki Anadolu demiryolunu elde tutmayı amaçlayan hükümetin umudunu yok etti. Yalova ve İzmit bölgesindeki Milli Mücadele karşıtlarını kullanma olasılığını azalttı.”* (British Documents of Foreign Affairs Part 1985: 313).

Milli Mücadele yönünde elde edilen bu başarılarından sonra, Bursa artık İstanbul ile Anadolu arasında bir geçiş yeri olmuştur (Selçuk 1995: 160). Mustafa Kemal Paşa Nisan 1920'de Bursa'da elde edilebilecek İstanbul ile yabancı basına ait gazetelerden birer suretinin Ankara'ya gönderilmesini, 21 Nisan 1920'de de Anadolu Ajansının tebligatlarından, İstanbul için önemli olanların Bursa'da basılıp

çoğaltılarak, İstanbul'a gönderilmesini 56'ncı Tümen Komutanı Albay Bekir Sami Bey'den istemiştir (Kitapçı 1998: 38, 39). Artık İstanbul'a bildiriler yayınlandığı gibi, Bursa'da basılan gazeteler de İstanbul'a gönderilmeye başlanmıştır (Selçuk 1995: 160).

b. İstanbul Fetvası'na Karşı Ankara Fetvası'nın Yayınlanması

Mustafa Kemal Paşa, Damat Ferit Paşa Hükümetinin, Anadolu'daki ayaklanma örgütleri, düşmanlar ve Yunan ordusu ile elbirliği içinde Anadolu'daki Milli Mücadele'yi yıkmaya çalıştığını, bu ortak saldırı siyasetinin yönergesinin, düşman uçakları da dâhil olmak üzere her türlü araçla yurda dağıtılan, “*Padişaha karşı ayaklanmayı*” önleyici “*fetva*” olduğunu belirtmiştir (Atatürk 1973: 327). Milli Mücadele'ye önderlik etmiş olan diğer kişiler de benzer anlatımlarda bulunmuştur. İsmet (İnönü) Paşa fetva ile asi sayıldıklarını ve mahkûm edildiklerini, Padişaha ve dine karşı çıkmış kimseler olarak gösterildiklerini belirtmiştir (İnönü 2006: 194). Kazım (Özalp) Paşa, İstanbul'da süngüyle dağıtılan Meclis-i Mebusan'ın yerine, Ankara'da Büyük Millet Meclisinin açışını İstanbul hükümetinin zorla önleyemeyince, elindeki etkili ve tek silah olan “*taassubu tahrik*” silahını kullandığını, düşman karşısında can veren vatanseverlerin şehit olamayacaklarını ilan ettiğini anlatmıştır (Özalp 1988: 121).

Bu durum karşısında, Anadolu'daki yüksek din bilginlerinden fetva çıkarttırılarak, karşı önlemler alınmıştır (Atatürk 1973: 346). Büyük Millet Meclisi daha toplanmadan önce, Ankara Müftüsü Mehmet Rifat Efendi'nin başkanlığında, Ankara'da bulunan beş müftü, dokuz müderris ve medrese müdürü ile altı ilmiye sınıfından oluşan yirmi kişilik bir grup tarafından karşı fetva 14 Nisan 1920'de hazırlanmıştır. Ankara'da hazırlanan karşı fetva da beş ayrı fetvadan oluşmuştur. Memleketin içinde bulunduğu olumsuz durum anlatıldıktan

sonra, esir durumda bulunan halifenin kurtarılmasının bütün Müslümanların görevi olduğu birinci fetvada şu şekilde açıklanmıştır:

“Dünyanın nizamının sebebi olan İslam Halifesi Hazretlerinin halifelik makamı ve saltanat yeri olan İstanbul, mü'minlerin emrinin (Padişahın) rızasına aykırı olarak Müslümanların düşmanı olan devletler tarafından fiilen işgal edilerek, bazıları haksız olarak şehit edilmiş, Halifelik merkezini koruyan bütün istihkâmlar, kaleler, savaş aletleri zapt edilmiş... Bu suretle Halife, milletin gerçek menfaatleri uğrunda tedbir almaktan fiilen men edilmiştir. Sıkıyönetim ilan edilip harp divanları kurulmuş, İngiliz kanunları uygulanarak karar vermek suretiyle Halifenin yargı hakkına müdahale edilmiştir. Yine Halifenin rızası olmadığı halde, Osmanlı toprakları olan İzmir, Adana, Maraş, Antep ve Urfa taraflarına düşmanlar saldırıp oradakileri Müslüman olmayan uyruklarımızla el ele vererek İslamları toptan yok etmeye, mallarını yağmalamaya ve kadınlarına tecavüze, Müslüman halkın bütün kutsal inançlarına hakarete kalkışmışlardır. Anlatılan şekilde hakarete ve esirliğe uğrayan Halifelerini kurtarmak için, ellerinden geleni yapmaları bütün Müslümanlara farz olur mu? Cevap: Tanrı (Allah) en iyi bilir ki, olur.”

İkinci fetva ile halifeyi ve işgal edilen vatan topraklarını kurtarmak için çalışan Müslümanların Allah yolundan ayrılmadıkları; üçüncü fetva ile halifeliğin haklarını geri almak için mücadele ederken ölenlerin “şehit”, kalanların ise “gazi” olacakları; dördüncü fetva ile din uğrunda savaşan halka karşı, düşman tarafı tutarak, Müslümanlar arasında silah kullananların ve adam öldürenlerin en büyük günah işledikleri açıklanmıştır. İstanbul Fetvası'na uyulmamasının gerekli olduğunu açıklayan beşinci fetva ise şu şekildedir: *“Bu suretle aslında istemediği halde düşman devletlerin zoru ve kandırması ile olaylara ve gerçeğe uymayarak çıkarılan fetvalar, Müslümanlar için şeriatça dinlenir mi ve uyulur mu? Cevap: Tanrı (Allah) en iyi bilir ki, uyulmaz.”* (Sarıkoyuncu 2007: 37-40). Ankara Fetvası bir bütün olarak incelendiğinde, işgal karşısında halifeyi ve vatani kurtarmak için yapılan çalışmaların dine uygun olduğu, İstanbul'dan yayınlanan fetvadan hiç bahsetmemekle birlikte, baskı ve kandırmaca ile hazırlanan

fetvalara, Müslümanlığın gereği olarak uyulmaması gerektiğinin açıklanmış olduğu görülmektedir.

Hazırlanan fetva 16 Nisan'da Heyet-i Temsiliye tarafından Anadolu'ya gönderilerek, bütün müftülöklere tebliğ edilmesi ve her müftü tarafından onanması talep edilmiştir. Bunun için, mülki ve askeri yetkililerin yardımcı olması da istenmiştir. Hazırlanan fetva 19, 22 ve 25 Nisan 1920 tarihlerinde İrade-i Milliye, Öğüt ve Açıksöz gibi Milli Mücadele yanlısı gazetelerde yayınlanmıştır. Ankara'da hazırlanan bu fetva Anadolu'daki diğer din adamları tarafından kısa sürede onaylanmıştır. 22 Nisan 1920 tarihli İrade-i Milliye, Bursa ulemasından 39 kişinin Ankara Fetvası'nı onayladığını duyurmuştur. Benzer bir şekilde, çeşitli vilayet ve kaza müftüleri ile din âlimlerinden 152'yi aşkın kişinin, Ankara Fetvası'nı tasvip ve tasdik ettikleri bilgisi de, 5 Mayıs 1920 tarihli Hâkimiyet-i Milliye'de açıklanmıştır (Sarıkoyuncu 2007: 40, 41).

c. İstanbul Fetvası'nın Etkisi ve Fetvaya Karşı Bursa'da Alınan Tedbirler

Mustafa Kemal Paşa, ayaklananların ordudaki erlere, Halifenin fetvasından ve Padişahın askerlik görevini kaldırdığından söz ederek, onları kolaylıkla aldattıklarının pek çok kez görüldüğünü, bunun sonucunda birçok yerde erlerin ayaklananlarla çarpışmadıkları gibi, silahlarını ayaklananlara bırakarak memleketlerine döndüklerini açıklamıştır (Atatürk 1973: 346). Fetva askerleri olumsuz yönde etkilerken, Anzavur İsyanı'na katılanları Milli Mücadele'ye karşı daha da cesaretlendirmiştir. Milli Mücadele'ye karşı yayınlanan Şeyhülislamın fetvasından sonra, Anzavur, Gâvur İmam gibi kişilere bağlı olanlar, subayları ve idare amirlerini öldürürken, 'Şeyhülislamın fetvası yerine geldi' diye bağirmiştir (Sarıkoyuncu 2007: 36).

İstanbul'da yayınlanan fetvanın Bursa'da olumsuz etkileri görülmüştür. Bu durum, Albay Bekir Sami Bey'in gönderdiği şu

yazıdan açıkça anlaşılmalıdır: “Eğer bu gece alelacele, Ankara vesaire baş müftüleri ve ulema-i meşhure-i İslâmiye (den) mukabil (karşı) fetvalar alınmazsa Bursa vilayetinde pek ziyade kesb-i vahamet etmesi (vahamet kazanması) muhtemeldir.” (Sarıkoyuncu 2007: 37).

Ankara’da hazırlanan fetva öncesinde, İstanbul’un fetvasına karşı Bursa’da girişimlerde bulunulmuştur. Bursa’da bulunan Mahmut Celâl Bey, her zaman görüştüğü arkadaşlarının kendisinden uzak kalmak istediğini fark etmiş ve bunun nedeninin, camide duyduğu, Kuvayı Milliyecilerin öldürülmesinin caiz olduğu yönündeki İstanbul Fetvası olduğunu anlamıştı (Kal 11). Mahmut Celâl Bey Mustafa Kemal Paşa’ya 10-11 Nisan 1920’de gönderdiği yazıda, bir sureti Ankara’ya da gönderilmiş olan İstanbul’un isnadat (bir kimseye yüklenen şey) ve iftiralarını içeren fetvasının ve (hükümet) beyannamesinin etkisini gidermek için karşı tedbir aldıklarını açıklamış, fetvanın halktan çok askerler üzerinde etkisinin görüleceğini vurgulamıştır (ATASE K: 11, G: 87, B: 87-1).

Anadolu’da itibara sahip olan Bursa ulemasına,¹⁹ İstanbul’un ve memleketin içine düştüğü kötü durumun anlatılarak, şeyhülislamın özel maksatla çıkarttığı fetvalara, Anadolu’da muta (itaat) edilmemesi hakkında bir beyanname yayınlanması planlanmış ve Ali Fuat Paşa bu amaçla Bursa’ya gitmiştir (Cebesoy 1953: 350). Ali Fuat Paşa, Albay Bekir Sami Bey ile birlikte tanınmış kişileri ve ulemayı ziyaret etmiş, Milli Mücadele hakkındaki görüşlerini ve İstanbul’un durumunu delilleriyle ortaya koyarak, kendilerine yardım edilmesini istemiştir. Görüştükları kişilerin çoğunluğu yardım sözü vermiş, ayrıca Birinci Dünya Savaşından beri Bursa’da bulunan Şeyh Sunusi ile de görüşülerek, ondan da yardım sözü alınmıştır. Bu gelişme sonrasında 21-22 Nisan 1920 gecesinde Belediye salonunda, Bursa ulemasıyla bir

---

¹⁹ Önemli sayıda ulemanın bulunduğu Bursa, Konya’dan sonra Anadolu’da en çok medreseye sahipti (Sofuoğlu 1994: 18).

toplantı düzenlemiş, ulemadan, İstanbul fiilen düşman işgali altında bulunduğundan, esir Padişah ve hükümetinin Kuvayı Milliye ve onun liderleri hakkında çıkardığı fetvaların muta olup olamayacağı (itaat edilip edilmeyeceği) hakkında bir hüküm vermesi istenmiştir.

21-22 Nisan gecesinde toplanan 70-80 kadar hoca, birkaç saatlik görüşmeden sonra kararı ittifakla vereceği bir sırada, genç bir hoca söz alarak, gerçeğin onların bildiği gibi olmadığını söylemiştir. Bu hoca, İstanbul'dan dün geldiğini, Padişahın huzurunda bulunduğunu ve Padişah'tan milletine selam getirdiğini, ne Padişahın ne de hükümetinin söylendiği gibi esir durumda olmadığını, bunu bizzat Padişahın ağzından işittiğini anlatmıştır. Bu konuşma sonrasında salon birden bire karışmış ve bazıları kararsızlık içinde kalmıştır. Ali Fuat Paşa, gizli servislerin bazı ajanları hoca kılığında Anadolu'ya gönderdiklerini bildiğinden, bu kişiyi yakalatıp üzerini aratmıştır. Üzerinden çıkan yazılardan, bu kişinin İngilizlerin ücretli bir ajanı olduğu anlaşılmıştır. Bu olay sonrasında Bursa uleması, fetva sahibi esaret altında bulunduğundan, “*Padişah iradesinin muta (geçerli) olamayacağı muhakkaktır*” şeklinde karar almıştır. Heyeti Temsiliye bu kararı her tarafa duyurarak, İstanbul hükümetinin girişimlerinin etkisini sınırlandırılmaya çalışmıştır (Cebesoy 1953: 354-356).

İstanbul Fetvası'na karşı alınan tedbirlerin etkinliğini, İngiliz belgelerinde görmek mümkündür. İngiliz Yüksek Komiserliği 22 Nisan'da İngiliz dışişleri bakanlığına gönderdiği yazıda, Milli Mücadele'ye karşı manevi olarak mücadele başlatmak amacıyla, Padişahın (aynı zamanda Damat Ferit Paşa'yı sadrazamlığa atadığı) saltanat kararnamesinin, Damat Ferit Paşa Hükümetinin bildirisinin ve şeyhülislamın fetvasının yayınlandığını hatırlatmıştır. Özellikle fetvanın Müslümanlar arasında büyük bir etkiye sahip olduğunu belirtmekle birlikte, dağıtımda yaşanan zorluk ve Padişahın baskı altında olduğunu, bu yüzden görevini yerine getiremediğini savunan hocaların karşı

fetvası nedeniyle, bu üç dokümanın etkisinin sınırlı kaldığı tespitinde bulunmuştur (British Documents of Foreign Affairs Part 1985: 301).

Sonuç

İstanbul'un ve Çanakkale'nin İtilaf devletlerince işgal altında tutulduğu dikkate alındığında, Anadolu ile Trakya arasında tek bağlantı yeri olması itibarıyla, Bursa'nın denetim altında tutulması, hem İstanbul hükümetleri hem de Milli Mücadele taraftarları için kritik bir öneme sahip olmuştur. Bu nedenle, Bursa'nın kendi kontrollerinde olması için İstanbul hükümetleri ile Milli Mücadele taraftarları karşılıklı olarak çeşitli girişimlerde bulunmuştur.

Milli Mücadele başlarken Bursalılar, İstanbul hükümetlerinin etkisiyle daha çok Padişaha bağlı kalmış, Milli Mücadele'ye ise sınırlı bir destek vermiştir. Bunda, İstanbul'a yakınlık, padişah taraftarı çok sayıda emeklinin Bursa'ya yerleşmesi ve halkın çoğunluğunun mutaassıp olmasının yanı sıra, İstanbul hükümetlerinin atadığı valilerin Milli Mücadele karşıtı politikaları da etkili olmuştur. Bölgedeki 14'üncü Kolordu birliklerinin başındaki komutanların, Milli Mücadele içinde yer alma konusunda ortak bir fikre sahip olmaması da, İstanbul hükümetlerinin etkinliğinin artmasına yol açmıştır.

Bursa'da İstanbul hükümetlerinin hâkimiyetinin sınırlandırılmasında ve Milli Mücadele için örgütlenilmesinde, 56'ncı Tümen Komutanı olarak göreve başlayan Albay Bekir Sami (Günsav) Bey kritik bir rol oynamıştır. Bekir Sami Bey'in aldığı sert ve etkin tedbirler sayesinde ancak Bursa'da kontrol sağlanabilmiştir. Çıkarılan Anzavur İsyanı'yla, bölgede Milli Mücadele'nin önlenmesi ve kaybedilmiş olan İstanbul'un etkinliğinin tekrar geri kazanılması amaçlanmıştır. Benzer bir amaçla, Çanakkale Boğazı'nı elinde bulundurmak isteyen İngilizlerin de ikinci Anzavur İsyanı'nda büyük bir etkisi olmuştur. İngilizler, Milli Mücadele'ye karşı kullanılacak olan kuvvetin belirlenmesi konusunda dikkatli olmuş, kuvvetin geri

tepmemesini, bunun için de Milli Mücadele'yi ortadan kaldırmaya yetecek kadar bir güce sahip olmasını istemiştir. Milli Mücadele'yi bastırarak kuvvetin uygun seçilmesi ve iç savaşa yol açmadan Milli Mücadele'nin ortadan kaldırılması, İngiltere'nin ve diğer İtilaf devletlerinin üzerinde önemle durduğu bir konu olmuştur.

İstanbul hükümeti etkin bir propaganda uygulayarak, Bigalıların ve Gönenlilerin büyük bir çoğunluğunun Anzavur İsyanı'na katılmalarını sağladığı gibi, bölgeden oluşturulan Kuvayı Milliye'nin ve askeri birliklerdeki erlerin isyancılara karşı direnmemelerini, firar etmelerini de başarmıştır. Anzavur İsyanı'nın genişlemesinde, halkın bir kesiminin tutumu kadar, birliklerde yaşanan bu olumsuzlukların da etkisi olmuştur. Çare olarak düşünülen, bölge dışından getirilen Kuvayı Milliye ve askeri birliklerin de firarlar sonucu dağılması, İstanbul hükümetinin propagandasının etkinliğini ortaya koymasından önemlidir.

Anzavur'un Biga, Gönen ve Bandırma'yı işgalinden sonra 5 Nisan 1920'de dördüncü kez sadrazamlığa atanan Damat Ferit Paşa, Milli Mücadele'nin engellenmesi için hem manevi hem de fiziki güç kullanmayı içeren programını uygulamaya koymak istemiş, bunun için İngilizlerle yakın bir işbirliği içinde olmuş ve onlardan destek görmüştür. Padişahın Damat Ferit Paşa'yı sadrazamlığa atadığı 5 Nisan tarihli hattı hümayunda, Milli Mücadele'yi devletin çıkarlarına zarar veren bir isyan olarak lanetlemesi, Milli Mücadele'nin liderlerine uygulanacak olan yasal yaptırımların arttırılmasını ve itilaf devletleriyle sıcak ilişkiler kurulmasını istemesi, Padişahın ve Damat Ferit Paşa'nın politikalarının aynı olduğunu açıklamaktadır.

Anzavur'un Bursa'yı ele geçirmek için ilerlediği günlerde, Milli Mücadele'ye karşı yayınlanan İstanbul Fetvası özellikle erler üzerinde etkili olarak firar etmelerini sağlamış, böylece askeri birliklerin etkinliği azaltılmıştır. İngilizlerin baskısıyla yayınlandığı bilinmesine karşın,

İngiliz belgelerine göre Damat Ferit Paşa fetvayı ve hükümet bildirisini kendi inisiyatifi ile hazırlatmış, ancak İngilizlerin onayını ve desteğini alarak yürürlüğe sokmuştur.

İstanbul hükümetinin çıkarttığı isyanlara ve fetvaya karşı, tüm bölgenin kontrol altında tutulabilmesi için, Bursa'nın elde bulundurulmasının zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Ancak, İstanbul hükümetinin etkisi ve propagandası nedeniyle, bölgeden oluşturulan askeri ve Kuvayı Milliye birlikleriyle sonuç alınamamıştır. Bu nedenle, Yunan kuvvetlerine karşı oluşturulan cephenin boşaltılmasının yaratabileceği olumsuz sonuçlar göze alınarak, İzmir ve Aydın başta olmak üzere Ege Bölgesi'nden getirilen birliklerin de katılımıyla, Anzavur İsyanı başarılı bir şekilde bastırılabilmiştir.

İngiliz Yüksek komiserinin, isyanın bastırılmasını, “*Maalesef Anzavur Bandırma'dan atıldı*” şeklinde değerlendirmesi, İngilizlerin Anzavur İsyanı'na verdiği desteği göstermektedir. Anzavur İsyanı'nın bastırılması, benzer güçleri Marmara Bölgesi'nde Milli Mücadele'ye karşı kullanmayı amaçlayan Damat Ferit Paşa'nın planını da artık uygulanamaz hale sokmuştur. İsyanın bastırılması aynı zamanda, bölgedeki Müslümanlar arasında yaşanan anlaşmazlıkları ve çatışmaları da sonlandırdığından, Milli Mücadele'ye katılım için uygun bir ortam yaratmıştır. Bursa'da denetimin sağlanması, başta basın olmak üzere, Bursa üzerinden İstanbul'a etkide bulunma imkânını da beraberinde getirmiştir.

Milli Mücadele'nin haklılığını dile getiren ve Anzavur İsyanı'nın bastırıldığı 16 Nisan 1920'de Anadolu'daki din adamlarının onaylaması için gönderilen Ankara Fetvası, Anzavur İsyanı'nın bastırılmasında doğrudan bir rol oynamamıştır. Bununla birlikte, İstanbul Fetvası'nın Padişaha baskıyla hazırlatıldığını savunan Ankara Fetvası yayımlandıktan sonra, İngiliz belgelerinde açıkça belirtildiği gibi, İstanbul Fetvası'nın etkinliğini sınırlandırmıştır. Anadolu'da çok

sayıda din adamı tarafından imzalanan Ankara Fetvası, Milli Mücadele'ye verilen desteği göstermesi bakımından da önemlidir. Anadolu'da önemli bir itibara sahip olan Bursa'daki din adamlarının da Ankara Fetvası'na destek vermesi, ayrıca İstanbul Fetvası'na uyulmaması gerektiği yönünde karar alması, bölgenin güvenliği için bir kale gibi elde tutulmak istenen Bursa'da, Milli Mücadele'nin güçlenmesine katkı sağlamıştır.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları ve Resmi Yayınlar

ATASE Arşivi, Kutu No: 11, Gömlek No: 87, Belge No: 87-1.

ATASE Arşivi, Kutu No: 11, Gömlek No: 87, Belge No: 87-2.

British Documents of Foreign Affairs Part: II, Series: B, Volume: 1 The End of the War 1918-1920 (1985). Ed: Robin Bidwell. US: University Publications of America Inc.

Dergiler

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Genelkurmay Basımevi, Yıl: 4, Sayı: 13, Vesika No: 353, Ankara, Eylül 1955.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Genelkurmay Basımevi, Yıl: 10, Sayı: 35, Vesika No: 874, Ankara, Mart 1961.

Kitap ve Makaleler

Apak, Rahmi (1990). *İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Atatürk, Mustafa Kemal (1973). *Söylev (Nutuk) II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Bozdağ, İsmet (2005). *Bilinmeyen Atatürk Celal Bayar Anlatıyor*. İstanbul: Truva Yayınları.

Cebesoy, Ali Fuat (1953). *Milli Mücadele Hatıraları*. İstanbul: Vatan Neşriyatı.

Duru, Orhan (2001). *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Eğilmez, Mümtaz Şükrü (1980). *Milli Mücadele'de Bursa*. Haz: Rıfat Ilgar, İstanbul: Tercüman Tarih Yayınları.

Hülagü, Orhan (1998). "Anzavur İsyanı". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 14, S. 40, s. 49-67.

İğdemir, Uluğ (1989). *Biga Ayaklanması ve Anzavur Olayları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İnönü, İsmet (2006). *Hatıralar*. Haz: Sabahattin Selek, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Kal, Nazmi (Tarihsiz). *Atatürk ile Yaşayanlar*. Künyesiz: T.C. Ziraat Bankası.

Kitapçı, İlknur (1998). *Atatürk Basın ve Bursa*. Künyesiz: F. Özsan Matbaacılık Sanayi Ltd.

Kocatürk, Utkan (2000). *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronojisi 1918-1938*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Mert, Özcan (1992). "Anzavur'un İlk Ayaklanmasına İlişkin Belgeler". *Bellekten*, C. 56, S. 215-217, s. 847-956.

Özalp, Kazım (1988). *Milli Mücadele-1 1919-1922*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Sarıkoçuncu, Ali (2007). *Milli Mücadelede Din Adamları 2*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Selçuk, İlhan (1995). *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı 2. Kitap*. İstanbul: Çağdaş Yayınları.

Selek, Sabahattin (2004). *Anadolu İhtilali 1. Cilt*. İstanbul: Kastaş Yayınları.

----- (2011). *Milli Mücadele*. İstanbul: Milliyet Doğan Gazetecilik A.Ş.

Sofuoğlu, Adnan (1994). *Kuva-yı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu 1919-1921*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.

----- (2003) “Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında İşgal Döneminde Bursa”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 19, S. 55, s. 51-82.

Sonyel, Salâhi R (2013). *Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Şimşir, Bilâl N. (2000). *İngiliz Belgelerinde Atatürk 1919-1938*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Tansel, Selahattin (1978). *Mondros'tan Mudanya'ya kadar III*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Tepeyran, Ebubekir Hazım (1982). *Belgelerle Kurtuluş Savaşı Anıları*. İstanbul: Çağdaş Yayınları.

Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi (1991). Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.

Türk İstiklal Harbi II nci Cilt Batı Cephesi II nci Kısım (1965). Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Türk İstiklal Harbi VI'ncı Cilt İç Ayaklanmalar (1919-1921) (1964). Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları.

Ünal, Muhittin (1994). *Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları*. İstanbul: Cem Yayınevi.

Yüceer, Saime (2001). *Bursa'nın İşgal ve Kurtuluş Süreci*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.

----- (2005). *Tanıkların Anlatımıyla Bursa Tarihi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

As Çanakkale and Istanbul were kept under control by the Allies, keeping Bursa under control was highly important for both the supporters of the National Liberation and the Istanbul governments as it was the only connection between Anatolia and Thrace. For this reason, both the Istanbul governments and the supporters of the National Liberation took steps in the direction of this purpose.

The Istanbul governments wanted to stop the National Liberation Movement by various measures they took. This essay aims to explore what impacts the propaganda and the Anzavur Revolt motivated the Istanbul governments, and the fatwa against the National Liberation movement and its leaders issued by Sheikh-al Islam made on the National Liberation in Bursa. The essay covers the impact of Anzavur Revolt and the Istanbul fatwa in Bursa and the counter measures taken against them.

In the beginning of the National Liberation War, due to both being near Istanbul and the fact that there were many supporters of the Sultan, the local people of Bursa remained under the influence of Istanbul governments and remained aloof to the National Liberation. With Colonel Bekir Sami (Günsay) Bey's arrival in Bursa in June 1919, on the one hand, the influence of the Istanbul government decreased and on the other hand, activities towards the National Liberation started.

Just before the opening of the Parliament in Ankara, to abolish the National Liberation in the region, the Istanbul government started II. Anzavur Revolt in February 1920. In this Revolt, the English elements who wanted to keep the Strait of Dardanelle in hand were effective. The Istanbul government with its efficient campaign made the local people of Biga and Gönen join the Revolt, and caused dissolution in the troops that gathered to suppress the Revolt. Against the Revolt, while the Turkish Revolutionaries (Kuvayı Milliye) and military troops that came from the area could not be put into effect, troops from Eskisehir were brought to the region. However, with an effective campaign, the soldiers in these troops were made to flee, too.

Damat Ferit Pasha came to power on 5 April 1920 and after consulting the British, had a government decree based on the imperial edict and a fatwa prepared. After capturing Biga, Gönen and Bandırma, while Anzavur was moving towards Bursa, with a government decree, a fatwa declaring that the leaders of the National Liberation should be killed was issued on 10 April 1920. To decrease the effect of the Istanbul fatwa, the Ankara fatwa, which declared that the other one was written when the Sultan and the Halifat was captive thus was not valid, was issued. Although

similar measures were taken in Bursa, the fatwa was effective particularly on the soldiers and caused them to leave their weapons to the insurgents. Along with this, with the measures taken in Bursa, which was aimed to be kept as a point of resistance against the insurgents, Anzavur Revolt was suppressed thus the Istanbul government's threat was evaded and Bursa was made to join the National Liberation.